

KAREL RICHTER
**HISTORICKÉ
DRAMA
VOLYŇSKÝCH
ČECHŮ**

NAKLADATELSTVÍ EPOCHA   PAMÁTNÍK LIDICE

KAREL RICHTER

**HISTORICKÉ
DRAMA
VOLYŇSKÝCH
ČECHŮ**

LIDICE

NAKLADATELSTVÍ EPOCHA
A PAMÁTNÍK LIDICE

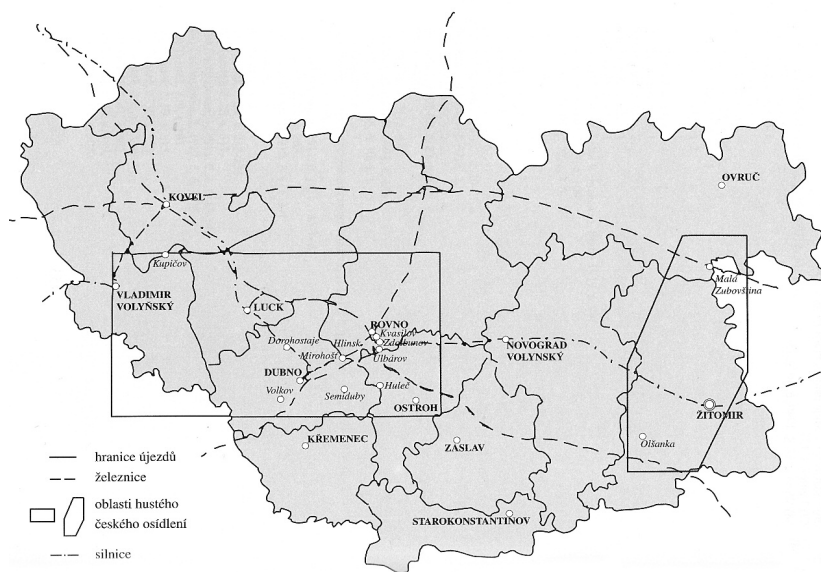
Nakladatelství děkuje
Českému svazu bojovníků za svobodu
za podporu při propagaci
této publikace

Copyright © Karel Richter, 2015
Cover and Layout © Karel Kárász, 2015
Czech Edition © Nakladatelství Epoque, 2015

ISBN 978-80-7425-244-0

Obsah

Několik slov úvodem	7
Vy jste Češi? Kde jste se tu vzali?	11
Někdejší loučení s vlastí	14
V plamenech války	27
Komu bude patřit Volyň?	61
Pod polskou orlicí	88
Vznik sovětské Volyně	99
Polsko, země naděje	113
Německo-sovětský případ Polska	126
V diktatuře Sovětů	138
Volyňský azyl	150
Německý vpád	174
V příboji válečných pohrom	189
Malínská apokalypsa	216
Odpor sílí	231
Nástup	252
Dobývání karpatské pevnosti	271
Válečné finále	321
Návrat do staré vlasti	350
V demokratickém provizoriu	372
Mocenský převrat	377
Záblesky nadějí	397
Vojenská intervence	405
Konečně svítání	414
Doslov	423
Literatura	430

České osídlení na Volyni
 (převzato z publikace J. Vaculíka *Dějiny volyňských Čechů*)

Několik slov úvodem

Po vědeckém zpracování dějin volyňských Čechů v letech 1868 až 1948 se do rukou českého čtenáře dostává také populární přehled z pera známého historika literatury faktu Karla Richtera.

Během osmdesáti let, které Češi strávili na Volyni, prožili řadu zvratů, s nimiž se museli vyrovnat. Čeští přistěhovalci představovali svou znalostí progresivních agrotechnických postupů značný přínos pro rozvoj této hospodářsky dosud značně zaostalé části Ruska. Také v oblasti průmyslu a živností poskytli čeští imigranti řadu podnětů k industrializaci Volyňské gubernie. Svou vysokou kulturní úroveň prokázali tím, že hned po svém příchodu věnovali pozornost vzdělávání svých dětí a rozvoji kulturního a společenského života. Přes svou malou početnost se volyňští Češi po první ruské revoluci 1905 zapojili rovněž do politického života, a to jak na úrovni místní samosprávy, tak i na vyšších úrovních – újezdů, gubernie a dokonce celé říše (poslanec Drbohlav). Přitom nepředstavovali nějakou politicky jednotnou masu, ale hlásili se k různým politickým proudům od konstitučních po sociální demokraty, byli mezi stoupenci velkoruské i maloruské (ukrajinské) orientace.

Do relativně poklidného téměř půlstoletého vývoje v míru zasáhla první světová válka, kterou obyvatelé Volyně, jako pohraničního regionu Ruské říše, pocítili velmi brzo a výrazně. Volyňští Češi se v této válce hned zpočátku jednoznačně identifikovali se svou novou vlastí – Ruskem, proti staré širší vlasti – Rakousku. Byli to oni, kdo vytvořil základ České družiny v Rusku, zárodku budoucí československé armády. Ruští Češi se od počátku orientovali na vznik samostatného českého státu. Situace na Volyni se však podstatně změnila po pádu carismu v únorové revoluci 1917 a zejména po bolševickém převratu v listopadu 1917, který vedl k vystoupení Ruska ze světové války a k občanské válce v této zemi, která trvala až do roku 1920. Volyň se stala předmětem zájmu různých politicko-vojenských seskupení

– Ukrajinské lidové republiky, ruské Dobrovolnické armády gen. Antona Děnikina, ruských i ukrajinských bolševiků, Poláků, případně i různých anarchistických skupin.

Ovládnutí západní Volyně Poláky na podzim 1920 bylo zdejším českým obyvatelstvem uvítáno jako garance stability a pořádku. Přes důsledky hospodářské krize let 1929–1932 lze meziválečné období na polské Volyni charakterizovat jako dobu nové prosperity české minority, která byla všeobecně uznávána i přes ne zcela příznivý vývoj československo-polských vztahů.

Zcela jiné byly osudy Čechů na východní Volyni (asi 20 % všech volyňských Čechů), která se stala součástí bolševického impéria. Od počátečního celkem liberálního přístupu k národnostním menšinám a tzv. nové ekonomické politiky ve 20. letech 20. století směřoval vývoj SSSR ke stalinským pětiletkám, násilné masové kolektivizaci zemědělství, totálnímu zestátnění ekonomiky a politickým represím 30. – 40. let. Tyto procesy byly po 17. září 1939, kdy bylo k SSSR připojeno východní Polsko, přeneseny i na západní Volyň.

Příchod nacistů v roce 1941 byl proto zpočátku vnímán jako záchrana před dalšími chystanými deportacemi na Sibiř. Situace na okupované Volyni však získávala stále více charakter občanské války, kdy vedle sebe operovala Ukrajinská povstalecká armáda, polská Domácí armáda a sovětsí partyzáni, kteří bojovali jednak proti nacistickým okupantům, ale často také navzájem proti sobě. V tomto nacionálně silně vypjatém prostředí se nacházela česká menšina, jež se sjednotila pod vedením ilegální organizace Blaník, která deklarovala svou podporu československému zahraničnímu odboji. Ta vyvrcholila vstupem více než deseti tisíc krajanů z Volyně do 1. československého armádního sboru v SSSR v roce 1944.

Poválečné osudy Volyně byly v rukou bolševiků. Proto již za války se projevil snahy o získání souhlasu československých vládních míst s organizovanou reemigrací do ČSR. Volyňští vojáci byli v létě a na podzim demobilizováni a většina z nich se rozhodla zůstat v ČSR a byla postupně usídlována v pohraničí českých zemí. Po uzavření českoslo-

vensko-sovětské dohody o reemigraci v červenci 1946 došlo v roce 1947 k návratu jejich rodinných příslušníků.

Jaroslav Vaculík

Osud volyňských Čechů zůstává stále ještě neúplně poznanou kapitolou dějin našeho národa. Je tomu navzdory skutečnosti, že již byla vydána řada fundovaných historických prací, ale i drobnějších pojednání a dílčích vzpomínek, dotýkajících se jednotlivých rodin nebo obcí na Volyni. S volyňskými Čechy tak běžný občan v roli čtenáře spojuje zejména jejich zážitky z druhé světové války. Tehdy k nacistickým zločinům, které otřáslы svědomím světa, přibýlo vypálení Českého Malina, který se stal Lidicemi volyňských Čechů. V letech války také tisíce těchto pracovitých, lidsky vyspělých a vlastenecky obětavých krajanů v řadách československého armádního sboru pod velením generála Ludvíka Svobody hrdinně bojovaly a krvácely při osvobozování Československa – vlasti svých prarodičů, jež se jejich potomkům vzápětí stala novým domovem. Mnohé z toho, co bylo o českých Volyňanech napsáno, je zatíženo politicko-ideologickou tendencí účelově zkreslující jejich pravdivé poválečné příběhy. Nelze zamlčet krušné počátky jejich hospodaření na území bývalých Sudet, ve vyrabovaných a poničených objektech, kde byli zprvu obklopeni nevraživostí nevysídlených starousedlíků. Na nepochopení naráželi nezřídka i při přebírání usedlostí ve vnitrozemí. Mnozí si do nových domovů přinesli neblahé zkušenosti z hospodaření v bolševických poměrech, kdy zažili potlačování soukromého podnikání a násilnou kolektivizaci. Proto se odmítavě stavěli k přenášení sovětských metod do zdejších poměrů po únoru 1948. Sklízeli tak nepřízeň stranických a vládních orgánů i místních komunistických funkcionářů.

Často jsem přemýšlel o tom, jak na širší ploše přiblížit zejména mladším generacím naší občanské veřejnosti tento dramatický a přitom historicky unikátní etnografický jev, kdy se od „mateřské pevniny“

odloučí skupiny odvážných průkopníků, odhodlaných hledat v neznámých dálavách novou existenci. Nejenže našli vhodná působiště, ale dokázali je svou nezdolnou přičinlivostí přetvořit ve vzkvétající domovinu. Uchovali si přitom své národní zvyklosti a tradice, neodcizili se svému původu a zároveň se podíleli na kultivaci životních podmínek místního sousedského etnika. Svůj vztah k původní vlasti prokázali neochvějnou pohotovostí přispěchat jí na pomoc ve chvílích ohrožení. A posléze ho potvrdili hromadným návratem do takříkající mateřského lůna, i když vinou mimořádných okolností nebylo vždy patřičně hřejivé.

Naštěstí se našel – jak zjišťuji – zkušený autor schopný sdělit tento příběh dnešním generacím národa, jež neznají celou hloubku civilizačního díla, zásluh i obětí volyňských Čechů, zasluhujících obdiv, vděčnost a následování. Kniha, kterou otvíráte, je oslavou a vděčným uctěním tohoto zdatného a morálně vyspělého českého etnika, které v cizích, neznámých končinách osvědčilo vše, co jej rodná země naučila. Našich krajanů, kteří se nebáli boje s přírodou ani s nepřáteli. Statečných lidí, kteří velkou měrou přispěli k osvobození naší země, kteří byli vždy s námi, a kteří tudíž byli, jsou a vždy budou naši.

Jsem upřímně rád, že právě Památník Lidice stál u zrodu této knihy, která je psaným poselstvím pro dnešek i budoucnost, dílem přispívajícím k udržování vzpomínek na poměrně nedávnou dramatickou a obětíplnou historii naší země. Historii, jejíž poslední pamětníci a hrdinové ještě žijí mezi námi.

*Jménem Památníku Lidice
Milouš Červencí*

Vy jste Češi? Kde jste se tu vzali?

V posledních srpnových dnech roku 1939 stály německé divize v bojové pohotovosti na polských hranicích. Válka mohla vzplanout každou hodinu. V úřadovně polského prezidenta Ignacy Moścického se koncipoval dekret o zřízení české a slovenské legie. Ještě dříve, než ho sekretář položil na prezidentův stůl, usoudil generální štáb, že pro československé emigranty, příslušníky vojenské skupiny, soustředěné v Malých Bronowicích u Krakova, je načase přesunout se do výcvikového tábora v Leśné u Baranowiczů, kde proběhne formování vyšší jednotky. Dne 30. srpna ráno přišel rozkaz k odjezdu. Krakovem procházeli českoslovenští dobrovolníci zatím ještě ve svých civilních šatech, ale seřazení do vyrovnaných trojstupů. Zpívali do rázného, stejnoměrného pochodu jásavé sokolské písně. Jednu za druhou. Lví silou, vzletem sokolím, kupředu krácejme... Úzké uličky vracely zpěv mohutnou ozvěnou. Město bylo plné podrážděného hemžení, doléhalo na ně tíživé dusno. Vyplašení, znervóznělí lidé do sebe vráželi, tísnili se před krámy, dravě skupovali konzervy, mouku a taky svíčky a sirky. Ženské s děcký na rukou i ženské s kočárky nebo jen s kabelami, výrostkové i chlapi v civilu a rozličných uniformách. Tlačí se ke kraji chodníku, stoupají si na špičky. Co je to zpěv? Co je to za pochod? Vytáhlý mladík, na hlavě starou vojenskou rohatici s červenobílou kokardou, mává rukou a křičí na plná ústa „Nazdááár! Bravo, Čechoslovaci!“ Odjinud se ozývá: „Přijdete pozdě! Vojna už začala!“ a „Naše tanky jsou u Berlína!“

Zpráva bleskem prolétla řadami, mužům se rozsvítily tváře. Tak už to začalo? A Poláci postupují, to je báječný! Na nádraží však nadšení opadlo. Žádná válka nezačala! Nesmysl! Na nástupišti, stejně jako ve všech nádražních prostorách panoval nepředstavitelný zmatek. Všude rance, kufry, batohy, tašky. Venkované bezhlavě pobíhali,

sháněli někoho, kdo by jim řekl, kam který vlak jede. Čechoslováci se s námahou prodrali k vlaku, který byl pro ně vyhrazen. Nastoupili do osobních vagonů s tvrdými lavicemi. Snad každých deset minut se s ohlušujícím hukotem a pronikavým hvízdáním přihnul nějaký rychlík nacpaný lidmi s kufry a ranci, záložníky s vojenskými kufříky, vojáky v stejnokrojích. Na stupátkách visely hrozny těl. Po poledni k stojícímu vlaku s drcnutím přirazila lokomotiva a deset minut nato začaly osazenstvu vagonů budovy nádraží trhavě ubíhat dozadu. Věže Wawelu se začaly zmenšovat a ztrácet v pozadí. Vlak uháněl nedohlednou rovinou k východu, stále k východu – dlouhé, nekonečné hodiny. Chlapi se dívali z oken, povídali si, klímali a v taktu kol přitom tloukli hlavami do přepážek. Ale nepevný provázek spánku se co chvíli trhal – na tvrdých lavicích dřevěněly hýždě. „Stojíme v Přemýšlu,“ vzpomíná účastník. „Lokomotiva bere vodu. Na nádraží spousty pěšáků. Pušky postavené do kozlů, sedí na tornách, většinou spí. Ještě nás čeká mnoho hodin. Teprve ráno vyjždíme do Lvova. Československé prapory, kterými byly ozdobeny vagony, vzbudily pozornost.“

Vlak se stočil k severovýchodu. Po několika dalších hodinách jízdy se po obou stranách trati začaly objevovat úhledné domky a zahrady, vzorně sklizená pole, nápadně připomínající český venkov. Transport projížděl oblastí České Volyně. Vlak zastavil v české vesnici Zdolbunově. Zdravotnické sestry podávaly do vagonů občerstvení. V další stanici, Kvasilově, si tamější Češi předem vyjednali, že transport zde na několik minut zastaví. Účastníci vzpomínají: „Stovky kilometrů kolejí nám proběhly pod nohama. Nestačili jsme se divit. Tolik krásných českých vesnic. Před večerem nás vítalo lidnaté Równé. Les rozkomíhaných rukou, volání Nazdár, Nazdár. Vyhrnuli jsme se z vozů. Pro většinu z nás to bylo veliké překvapení. Hrozně příjemné. To jsou přece Češi. Nejvíc bylo mužů, ale přišly nás přivítat i ženy, dokonce v krojích a mladá děvčata. ‚Kde jste se tady vzali? Češi! Tolik Čechů.‘ Byli jsme z nich radostí bez sebe.

I pro ně bylo setkání s krajany ze staré vlasti dojemným, nezapomenutelným zážitkem. Objímali se s námi. „My jsme Volyňáci. Copak jste o nás neslyšeli? Tady kolem je všechno české. Máme i svoje školy. Však brzy přijedeme do legie za vámi!“ Radostný jástot, zpěv, provolávání slávy Československé republiky a hoštění buchtami, smaženými řízkami i dobrým českým pivem nebraly konce. Našinci Volyňákům rozdávali na památku trikolory, mince, poštovní známky i všelijaké ozdobné předměty. V Kostopole nás vítali s hudbou, která vyprovázela na nádraží rukující záložníky. Za mohutného volání Nazdááár se vlak zase dával pomalu do pohybu.“

Někdejší loučení s vlastí

Všechno začalo tak slibně, i když ne bez potíží. Právě o Velikonocích roku 1870, v době, kdy se po tuhé zimě probouzela příroda a s ní i lidé pookřívají nadějemi v slunnou budoucnost. Nějakých dvacet zemědělských rodin z okresů Louny, Žatec a Rakovník nastoupilo dlouhou cestu vlakem do Ruska, kde hodlali začít nový, bohdá lepší život. Opouštět svou rodnou zemi, když vás z ní vyháňá bída, je těžké a smutné až k slzám. Zvláště když se neví, jestli to není navždycky.

Tenkrát odjížděly celé rodiny za poslední ušetřené peníze do Hamburku a odtud lodí do Ameriky, kde se údajně dala snadno sehnat práce a vydělat peníze na slušné živobytí. Vůdčí představitelé českého národního hnutí, Palacký, Rieger, Brauner a další, neviděli vystěhovalectví rádi, neboť oslabovalo národ v jeho úporném zápase o rovnoprávnost s Němci v českých zemích.

Zrodila se myšlenka usměrnit nouzí vynucený proud české emigrace alespoň do slovanských zemí. Na přistěhovalectví mělo tehdy zájem především carské Rusko, které potřebovalo osídlovat rozsáhlé neobhospodařované oblasti na Dálném východě, na Kavkaze i na Ukrajině. V Čechách se po prohrané válce s Pruskem v roce 1866 a po následné dualizaci monarchie na Rakousko-Uhersko začalo leckde žít z ruky do úst. Výroba chřadla, výnosy polí poklesly, řemeslům se příliš nedařilo a zboží v krámech nešlo pro nedostatek peněz mezi lidmi na odbyt. Nadměrné daně navíc krátily už beztak mizerné výdělky. Rostoucí chudoba nutila nemajetné lidi odcházet do ciziny za chlebem. Vedle hromadné emigrace do Ameriky se začal v Čechách projevovat zájem o přestěhování do Ruska. Již v roce 1863 se prvních sedmnáct českých rodin přestěhovalo na ukrajinskou Volyň, kde v újezdu Dubno založily českou osadu s názvem Luthardovka.

V květnu roku 1867 odcestovala delegace vedoucích českých politiků v čele s Františkem Palackým do Moskvy, aby se účastí na tamější národopisné výstavě přihlásila k myšlence slovanské jednoty. Byla vřele uvítána a poctěna dokonce audiencí u cara. Ruský imperátor však delegáty zklamal tím, že nepřislíbil očekávanou podporu českému národnímu hnutí. Jak by mohl? Sám byl, stejně jako rakousko-uherský císař, utlačovatelem četných národů ve své říši. Došlo k jednání s moskevskou zemědělskou komisí, jíž předsedal hrabě Tol. Pražský publicista profesor F. Jezbera o řešení otázky českého přistěhovalectví v úvodu zasedání prohlásil: „Emigraci Čechů do Ruska, pánové, je žádoucí podpořit v zájmu spojení dvou historicky rozrůzněných částí jedné a téže slovanské rodiny.“ Palacký, Brauner a Rieger přistupovali k dané záležitosti zdrženlivěji, neboť i v emigraci do Ruska viděli oslabení českého národního živlu v českých zemích. Nicméně se v Národních listech objevila zpráva o ustavení komise zprostředkující zájemcům možnost nákupu půdy v Rusku. Komise odtud obdržela množství nabídek na prodej a pronájem půdy v Petrohradské, Tverské, Pskovské, Moskevské, Poltavské, Jekatěrinoslavské, Voroněžské a Orenburské gubernii.

Organizování českých zájemců o zakoupení pozemků v Rusku se ujal devětadvacetiletý bývalý vojenský strážmistr František Příbyl z Třeboně a o dva roky mladší učitel Josef Olič z Řevničova na Rakovnicku. Již 25. února roku 1868 v Národních listech uveřejnil Příbyl zprávu, že ve Volyňské gubernii, pouhých osm mil od rakouských hranic, je možno kupovat malé i větší statky, při nichž jsou „sdělená a zasetá pole“. Na rozdíl od emigrace do Ameriky se vystěhovalcům kromě úrodné půdy slibovalo zachování národnosti.

O zájemce nebylo nouze. Za necelé tři měsíce, 24. května, František Příbyl se skupinou čtrnácti vystěhovalců dorazil na Volyň. Skutečně se tu prodávala neobdělávaná půda polských velkostatkářů, namnoze potrestaných za účast v nedávném protiruském povstání.

Patnáct rublů za děsjatinu, což činilo něco přes hektar. Desetkrát laciněji než v Čechách.

Přijížděli další kolonisté. Od šlechtice Weselowského bylo prostřednictvím zplnomocněnců Příbyla, Oliče a Svobody zakoupeno 1638 hektarů půdy, na níž začalo hospodařit 126 rodin, které založily jednu z prvních českých osad Hlinsko. V průběhu následujícího roku se přistěhovalo dalších 449 rodin. Staly se zakladateli osady Mirohošť a Jezírko v újezdě (okrese) Dubno. Někteří z přistěhovalců se usadili v ukrajinských obcích.

Výprava, která se vydala na cestu o Velikonocích roku 1870, dorazila po dvou dnech do rakouské pohraniční stanice Brody. Tady končily koleje. Dál do ukrajinského města Dubna, které bylo centrem jednoho z dvanácti újezdů Volyňské gubernie, nevedla dráha ani silnice. Museli se tam se svými zavazadly ploužit řadu dní rozblácenými polními cestami na najatých selských vozech. Bylo to strastiplné putování. Nejednou si v duchu vyčítali, že nezůstali doma, že jejich bída nebyla horší než tohle plahočení. V Dubně se zatím museli spokojit s nuzným přespáním v kůlnách a stodolách. Zpočátku se jen těžko dorozumívali s místními, ukrajinsky hovořícími lidmi. Zvolili si komisi, která ve společném zájmu zamýšleného založení české osady začala vyjednávat koupi pozemků s četnými zprostředkovateli a dohazovači, kteří je snaživě zahrnovali nabídkami. Ze všech nejvíc české vystěhovalce zaujala možnost zakoupení zrušeného statku Malín v blízkosti ukrajinské vesnice téhož jména. Statek patřil polskému velkostatkáři Kazimiru Sliwinskému. Členové české komise se vypravili přímo na místo, aby si danou lokalitu prohlédli a jménem celé pospolitosti posoudili výhodnost nákupu, a konec konců dohodli uzavření obchodu. Na prodej tu byly rozsáhlé zanedbané černozemní polnosti, zarostlé trávou a plevelem, planina se zpustlými a zčásti pobořenými stavbami zrušeného statku a rozlehlý, divoce rostoucí les. Komise vyjednala se souhlasem členů budoucí obce zakoupení 1200 morgů (804 hektarů) pozemků

po 20 rublech. Zahrnovaly polnosti, louky i rozsáhlé lesy. Každý ze sousedů si koupil tolik půdy, na kolik mu stačily úspory. Přibližně čtyři hektary orné půdy a šestnáct hektarů lesa zůstalo nerozprodáno v majetku obce. Mezitím do Dubna přijelo několik rodin, které se připojily k původním zakladatelům Českého Malína.

Kupující komise ihned také určila místo, kde měla být vybudována osada. Podle nakresleného plánu byly na rovinaté pláni s pomocí geometrů vyměřeny dvě široké, rovné ulice s parcelami jednotlivých hospodářů, Velká a Malá strana budoucího Českého Malína. Zároveň budovatelé osady vyznačili dvouhektarový pozemek pro stavbu školní budovy, plochu pro hasičskou zbrojnici, obecní úřad a knihovnu. V budoucnu se počítalo samozřejmě s hospodou, mlýnem a cihelnou. Na místě, kde se ve středu rozvržené zastavby plánovala náves, bylo vysázeno několik lip na paměť založení obce. Začala výstavba, kterou řídil zvolený starosta Glanc spolu se zastupitelstvem.

Poslyšme vyprávění Josefa Holce, volyňského Čecha, který se narodil 29. listopadu 1918 v Českém Straklově: „Moji prarodiče se na Volyň přistěhovali již někdy okolo roku 1865. Dědeček pocházel ze Smolnice na Lounsku a babička z Krupé na Rakovnicku z rodiny Somolů. Oba se poznali až na Volyň. Jak na tu Ukrajinu jeli, už dneska nevím. Většinou tam přistěhovalci přijížděli vozy, někde se dalo jet až na místo vlakem, ale jenom někde. Někteří jeli, jak se říkalo, „na sabakach“, na psech. Vezli si s sebou to nejpotřebnější, co měli, na vozících tažených psy. Na Ukrajině už mnohde ve stanicích čekali na přistěhovalce Židé ochotní dovézt je za tučný poplatek až na místo. Podle toho, co jsem slyšel doma vyprávět, byly začátky života na Volyň dost těžké. Nebylo kde bydlet, narychlo se stavěly provizorní příbytky nebo se kopaly zemljanky. Osadníci se hlavně museli postarat o dobytek, takže v počátcích žili hůře než domácí zvířata... Naše rodina si žila poměrně dobře. V pozdějších letech se zmožila i na mlýn, a to už bylo velmi slušné živobytí.“

K přesídlení na Volyň se rozhodl i pekař a obchodník František Opočenský z Kundratic v Podkrkonoší. Na jaře roku 1871 odjel do Ruska přesvědčit se na vlastní oči, jestli je pravda, co se povídá a píše v novinách o velkých možnostech, jaké se nabízejí českým vystěhovalcům na Rusi.

Jeho pravnuk Josef Vlk o tom vypráví ve své Historii Českého Boratína: „Vrátil se nadšen. Přivezl dokonce v uzlíčku na ukázkou hrst černé žírné volyňské země. Nedalo mu příliš mnoho práce vyvolat u spoluobčanů zvědavost, odvahu a hlavně vidinu lepších časů. Shromáždil kolem sebe deset rodin z dnešního Semilsku, které opustily své domovy a vydaly se 23. srpna 1871 na východ. Největší skupiny občanů byla z Kundratic. Dvaadvacet včetně dětí. Ostatní byli z Bělé u Staré Paky (dvanáct), z Dolních Štěpanic (čtyři), Kruhu (osm), Libštátu (osm) a Poniklé (pět)“.

Odjezd vystěhovalců jako velkou místní událost zaznamenal obecní kronikář: „Byltě krásný, jasný, ano parný den 23. srpna 1871, kdy se po desáté hodině před polednem dav lidstva hrnul po Kundraticích dolů ke Košťálovu. Byliť jsou mimo jiných přespolních také čtyři rodiny z občanů, již se zde vyprodali a do Rusie se ubírali. Zástup přátelstva a také mnozí z osadníků kundratických je až na nádraží do Košťálova vprovázeli... Loučení vystěhovalců s jich přáteli a známými na nádraží, zvláště když již do vozu sedat měli, bylo velmi dojmavé, což se nedá tak popsat jako pocítit...“

Výprava cestovala vlakem přes Krakov a Lemberk (Lvov) až do městečka Brody na rakouské hranici. Tady se už během uplynulého roku začaly pokládat koleje, takže bylo možno pokračovat v jízdě vlakem dál až do Radziwilova. „Zde na cenicí,“ podle pamětnických záznamů učitele Josefa Vlka, „byla prohlídka jak osob, tak i našich věcí. Z Radziwilova se jelo dále dráhou až do Olyky – poslední naší stanice, neboť dále na Kiverce tehdy dráha ještě nebyla. V Olyce jsme si najmuli povoz do Kopče. V Kopči, nedávno založené osadě, uprostřed vymýtného lesa, ubytovali jsme se u známého rodičů

Nádraží v Brodech na hranicích Rakousko-Uherska a Ruska

p. Hrudy. S námi společně stěhovala se rodina Škrabalových, rovněž ze Svárova, neboť zde v Rusku měli již provdanou dceru za Jančíka. Nedostavěný domek, spíše chatrč Hrudy učinila na nás nepříznivý dojem, zvláště ženské, moje matka a dcera Škrabalových, daly se do pláče, do jaké pustiny nás to přivezli... V rodině Hrudově vše rozházeno, nedostavěno, patrně došly finance. Pobyli jsme tam dva dni. Hruda měl hned hojně plánů, kde by se dal koupiti pozemek, avšak my jsme chtěli poohlédnouti se ještě jinde. Zavezl nás tedy do Votrotnova, veliké maloruské vesnice, kde zeť Škrabalů Jančík sloužil v panském dvoře. Vešli jsme do čtveráku, to jest domku pro čtyři rodiny sloužících. Ve společné síni zarazil nás nepořádek a nečistota. Zase nemilé překvapení. V rodině Jančíkových, kteří nevěděli, že přijedem, rovněž špína a nepořádek. Ženské div nezešlély. Hruda nás těšil: Počkejte, až přijedeme na Boratín, tam se vám bude líbit.“

Příští sobotu vyjeli přes Luck na Boratín. Do Lucku vjížděli až večer. Ulice byly téměř liduprázdné a neosvětlené. Další zklamání. Josef Vlk, tehdy ještě chlapec, si uchoval v paměti tu hroznou jízdu v noci, kdy nevěděli, kudy se dát, kterým směrem, a nikdo z míst-

ních obyvatel nebyl nablízku, aby jim poradil. Přejeli po mostě přes řeku Krasnou na druhý břeh.. „Kolem tma, nikde světýlko. V naší dětské fantazii vynořuje se představa, že nás sežerou vlci. Přece někdo jede. Hruda naň křiknul, aby nám pověděl, kde jsme, ten však prásknul do koní. Stojíme bezradně, nevědouce, kterým směrem se dáti, až tu zablýsklo světýlko jako záchranný maják... Tož rychle k němu, pokud nezmrznem.“ Vjeli do rozlehlého dvora. Oknem nahlédli přes sklo do osvětlené místnosti. Spatřili pěkně ustrojenou ženu, která si před zrcadlem upravovala účes. Byla to Anna Zajíčková, boratínská učitelka. První milé překvapení. Zaklepali na dveře a nejistě vstupovali do teplého, úhledně zařízeného obývacího pokoje Domáci je radostně obklopili a srdečně vítali. Vyptávání nebylo konce.

Ubytovali se pro začátek u rodiny Chudobovy. Vesnička Boratín nebyla ještě příliš pohledná, většina staveb se nacházela v proza-tímním stavu. Obyvatelé se však k novým přesídlencům chovali vlídně a přátelsky, plni ochoty poradit a jakkoli pomoci, a tak se předchozí pocity zklamání pozvolna rozplývaly.

Cestování přesídlenců na Volyň bylo, jak vidět, poněkud nesnadné. Dokonce leckdy ještě nesnadnější, než v doposud vylíčených případech. Dosvědčuje to například záznam v kronice boratínského učitele Josefa Albrechta: „Jakub Chladil, který v roce 1874 přišel se svou rodinou sestávající z manželky Mariany a šesti malých dítek (nejstarší 14 roků) z Moravy od Letovic až do Ruska pěšky. Takový byl tehdy v Čechách a na Moravě hlad po půdě. Dědeček Chladilů hned v prvním roce na ruské půdě tragicky zemřel. Jelikož neměli hmotných prostředků se dostat dále do země, byla rodina nucena zůstat hned u hranic. Dědeček vzal ve dvoře místo hajného a za několik měsíců byl domorodcem v lese sekerou zabit... Vrah se k činu přiznal před svou smrtí. Teprve po několika letech se rodina přestěhovala do české obce Volkova, odkud se Josefka, naše matka dostala do služby většího sedláka Zajíčka v Boratíně, kde se

s ní seznámil syn Františka Albrechta Vincenc a v roce 1884 se s ní oženil.“

Nemenší strážně prožívala při cestování do volyňského Boratína i rodina Šebestova z Vánovic, jak uvádí ve svých pamětech její člen Josef Šebesta: „Peněz nebylo, aby se mohli dále vézt, proto šli z Radziwilova pěšky. Otec přinesl na zádech železný hrnec na vaření a moje matka zase v loktuši dvouletého chlapce, nejstaršího mého bratra Františka.“

Začátky byly v prvních dnech a týdnech snad ještě těžší, než jak takové kroky obvykle bývají. Budovatelé neměli kde bydlet. Přespávali v zemljankách, pod přístřešky, v kůlnách, stodolách, v pobořených hospodářských stavbách z nevolnických časů. Řada rodin se prozatím hromadně ubytovala v rozměrné stáji na Velké straně. Údělem všech osadníků, mužů i žen všeho věku, ba i odrostlejších dětí byla tvrdá práce od rozbřesku do soumraku, za každého počasí. Budovali jednotlivá hospodářství, stavěli chalupy a domky, zatím většinou ze dřeva. Byly malé, o jedné dvou obytných místnostech, ale s květinovými zahrádkami před okny a s ovocnými sady vzadu, za stavením, s důkladnými chlévy, stájemi, kůlnami a stodolami na ohrazených dvorech, kde se cachtaly husy a kachny a kvokaly slepice, kde pobíhal hlídací pes a kam se vjíždělo branou s mohutnými vraty. V potu tváře osadníci mýtili lesy, aby bylo víc orné půdy, zanedbaná pole museli zbavovat plevele, zorat a osít.

Místní starousedlíci udiveně kroutili hlavami, co všechno ti Češi dělají na poli: vozí tam a rozhazují hnůj, orají železnými pluhy s potahem, po zasetí uhrabávají hlínu bránami, zařízením, jaké tu sedláci neznali. A co všechno zasévali a sázeli! Neznámé druhy obilí, cukrovou řepu, jeteloviny, olejnaté plodiny, chmel. Ti vnímavější se snažili přiučovat, protože Češi jim, marná věc, otvírali dveře do Evropy. Prvotní nedůvěra k přistěhovalcům se pomalu rozplývala. Brzy vyrostla úhledná česká vesnička, uspořádaná, seskupená do houfu, čistá a upravená, plná květin a stromů, s pěknými domky, už

Dvůr české usedlosti na Volyni

na první pohled odlišná od sousedního neúpravného, zaostalého Ukrajinského Malína.

Malínští mohli s prospěchem využít zkušeností svých emigračních předchůdců. Však již od roku 1868 na Volyni sídlilo na 126 rodin z okresů Mělník, Mladá Boleslav, Kutná Hora, Jičín, Přelouč a vznikla tu první česká osada Hlinsko v újezdě Rovno. Přistěhovalců přibývalo. Za dva roky už na Volyni žilo kolem 500 českých obyvatel v celé řadě dalších českých osad: Ulbárov, Mirohošť, Jezírko, Volkov, Semiduby, Buderáž Podeurkov, Kvasilov, Martinovka... Gubernátor Gresser byl české kolonizaci příznivě nakloněn. Carské vládě podával o českých přistěhovalcích pozitivní informace pochvalně hodnotící jejich loajalitu a společensko-hospodářský přínos. Ze čtrnácti českých osad existujících již v roce 1869 byly jeho přičiněním utvořeny tři volyňské okresy, Buderáž, Mirohošť a Hlinsk. Ústředními zplnomocněnými představiteli Čechů jmenoval průkopníky české kolonizace F. Příbyla a J. Oliče, kteří se uplatnili jako vyjednavači a tlumočníci.

Český Malín se rozrůstal a vzkvétal. Přibývalo obyvatel. Vyrostla tu cihelna a zanedlouho druhá. Provizorní příbytky byly nahrazovány úhlednými domky s kvetoucími zahrádkami a ovocnými sady, kde se dařilo zejména rozličným druhům hrušní. Ty daly Českému Malínu ukrajinskou přezdívku „Hrušky“ nebo „Na Hruškách“. Na pečlivě a racionálně obdělávaných polích obklopujících vesnici se sklízela bohatá úroda. Rozsáhlé chmelnice, rodící na Ukrajině zcela neznámou plodinu, zajišťovaly základní surovinu pro záhy postavené české pivovary v Olyce, Semidubech, Lucku, Hlinsku. Malínští, jako všichni čeští kolonisté na Volyni, byli pro Ukrajince vzory a učitelé moderních metod zemědělského hospodaření a používání hospodářských strojů, o jakých zdejší rolníci neměli ani ponětí. Pluhy, brány, secí a žací stroje, mlátičky se začaly, i když nesměle, objevovat i v Ukrajinském Malíně.

Zakladatelé Českého Malína jako všichni volyňští Češi od začátku budování obce věnovali všemožnou péči zajišťování výchovy a vyučování svých dětí. Působil tu obětavý český učitel Jaroslav Vígner, který zpočátku, před vybudováním jednotřídní školy, přibližně pět let vyučoval v soukromých bytech u Nováků a Jandourků. Až do roku 1890, kdy péči o školu převzal stát, který jí přidělil ještě ruského učitele, platila si sama obec svého českého učitele. Vígnera po odchodu do penze nahradil Jan Vlasák. Malínští totiž stejně jako všichni čeští kolonisté na Volyni neopustili svou českou vlast, ale vzali si ji s sebou. Každá jejich vesnice vyhlížela, jako by ji někdo celou přenesl na Ukrajinu z Čech. Hned na první pohled se vzhledem lišila od sousedních ukrajinských – a nejen vzhledem, i způsobem života a hospodaření. I v Českém Malíně se jako ve všech českých vesnicích dbalo na udržování české řeči. V náboženství se nakonec osadníci museli podrobit oficiálnímu pravoslaví, ale jinak si ve všem zakládali na svém češtví.

Scházeli se v české hospodě U Kracíků nebo U Rejů, kde se točilo dobré české pivo, pomáhající i Ukrajincům vytěšňovat nezřízeně

popíjenou vodu a samohonku, koulely se kuželky. Dodržovaly se české zvyky, posvícení, slavení svátku Josefa, pořádaly se poutě a jarmarky, zpívaly se české národní písně, četly se české noviny, časopisy a knihy. Malínští stejně jako v každé jiné české vesnici měli svou dechovku, která vyhrávala při slavnostech i tanečních zábavách. A také sbor dobrovolných hasičů, kteří obětavě zasahovali při požárech a v parádních uniformách pod praporem s nápisem „Buď věren duši i tělem“ defilovali v průvodech při slavnostech a pohřbech. Pro včasné zjišťování požárů postavili i dřevěnou hasičskou věž, která se stala atrakcí obce. Ochoťnický divadelní kroužek řízený bývalým učitelem a vzdělavatelem Alexandrem Krámským tu s obrozenecským nadšením pravidelně hrál pro veřejnost české divadlo a pěstoval i sborový zpěv. Pro děti se pořádala loutková představení. Krámský zřídil a vedl obecní knihovnu a čítárnu nabízející k vypůjčení několik set svazků.

Český Malín pilně a vynalézavě pracoval, přičiňoval se, podnikal a dosahoval viditelného rozkvětu. Během několika let se stal prosperujícím hospodářským i kulturním střediskem kraje. Zásluž-

Jedna z českovolyňských chmelnic

Žňové práce

ným činem bylo zřízení obecní mlékárny, která posloužila zlepšení odbytu mléka, smetany, másla, sýrů a jiných mléčných výrobků. Celému kraji sloužil válcový mlýn Aloise Martinovského, do kterého jezdili čeští i ukrajinští hospodáři i desítky kilometrů, aby si dali semlít vysoce kvalitní mouku. Svým podnikavým, činorodým způsobem života Český Malín přispěl k neocenitelnému civilizačnímu dílu, kterým se volyňští Češi přičinili o rozvoj této části Ukrajiny. Neztráceli přitom hrdé vědomí své národní příslušnosti a udržovali neustále zájem o dění ve vlasti a styk domovem, odkud si objednávali noviny, knihy, stroje i předměty denní potřeby. Vlastenectví bylo nejmarkantnějším rysem volyňských Čechů. Patřili nepochybně k národně nejstabilnější krajaňské kolonii.

V letech 1906–1907 jich podle údajů časopisu *Ruský Čech* žilo ve Volyňské gubernii kolem 30 000. Češi sídlili ve 110 osadách a hospodařili na 43 tisících desjatin půdy. Nejpočetnější české osídlení vykazoval Dubenský újezd, kde hospodařilo 9471 Čechů v 35 osadách na 10 072 děsjatinách, a Rovenský újezd, vykazující 4 484 Čechů v 17 osadách s 6535 děsjatinami obhospodařované půdy.

Zasloužilý pamětník Josef Holec na základě zkušeností svých prarodičů i rodičů tvrdí, že nejlépe se Čechům na Volyni vedlo za car-

Česká škola v Selenčíně

ského Ruska. „Byl relativní pořádek, klid na práci i na život. Hospodář nebo podnikatel zaplatil na začátku roku předepsané daně, dostal potvrzení, které si vyvěsil ve svém obchodě nebo dílně a celý rok ho úřady nechaly na pokoji. Žádné další poplatky, dávky, odvody a jiné platby už po něm nikdo nepožadoval. I později, za vlády Poláků, byly podmínky pro podnikání poměrně příznivé. Nejhůře se nám vedlo za bolševiků, to musím říct. Právě kvůli nim, kvůli těm násilnostem a rabování, co se dělo za jejich vlády, se otec rozhodl, že se přestěhujeme někam dál od železniční trati, abychom nebyli hned na ráně. A tak se naším novým domovem stala vesnice České Noviny.“

Kdo z příslušníků volyňské komunity, která tehdy ve svém rozvoji za cara stanula na prahu blahobytu, mohl tušit, že osud se chystá proměnit celou tuto oblast v dějiště pohnutých událostí, kdy i do úhledných chalup Českého Malína stejně jako do desítek dalších českých vesnic bude nahlížet zkáza a smrt.

V plamenech války

V létě 1914 se počal odvíjet řetěz dramatických událostí s dalekosáhlými následky. Osmadvacátého června srbský nacionalista Gavrilo Princip v Sarajevu spáchal atentát na následníka rakousko-uherského císařského trůnu arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželku hraběnku Žofii Chotkovou. Tento ukvapený čin přišel vhod těm rakouským militaristům, kteří spolu s německými radikály za podpory velkoněmecky orientovaných rakouských nacionalistů již dlouho uvažovali o válce jako o řešení nového mocenského rozdělení světa. Carské Rusko sice počítalo, že se v dohledné době zúčastní po boku spojenecké Francie války proti Německu a zaujímal nepřátelský postoj i vůči Rakousko-Uhersku kvůli jeho expanzi na Balkáně a v Haliči, ale v dané chvíli nebylo ještě na válku, také vzhledem k nedokončené modernizaci výzbroje, vojensky zcela připraveno. Ruský ministr zahraničí Sazonov se proto její vypuknutí snažil oddálit diplomatickou snahou o smírné řešení rakousko-srbského sporu. Rakousko-Uhersko však v dohodě s císařským Německem nemínilo vhodnou záminku k válce nechat ladem. Šestadvacátého července vyhláší částečnou mobilizaci a o dva dny později vypovídá Srbsku válku. Zároveň císař podepisuje rozkaz k všeobecné mobilizaci. Prvního srpna v odpověď na to vyhlásilo Rusku válku Německo a pět dnů po něm i Rakousko-Uhersko.

Tímto dnem všichni občané nepřátelských států zdržující se na ruském území podléhali rozhodnutím ruských úřadů hrozbě vysídlení z Ruska nebo vykázaní do nuceného místa pobytu. Na Volyňi, kde v té době žilo již kolem 30 000 Čechů, se toto nařízení vztahovalo na více než dva tisíce z nich, kteří si ponechali rakousko-uherské občanství. České organizace snažně usilovaly, aby Češi jako s Ruskem sympatizující Slované byli z perzekučního nařízení

vyňati. Však již za rusko-turecké války v letech 1877–78 za Alexandra II., kdy se zároveň schylovalo k válce s Německem, podporovaným Rakouskem, upoutala pozornost ruské vlády česká emigrace na Volyni. Ta podle vzpomínek ruského generála českého původu J. Červinky manifestovala „své sympatie k Rusku a svůj odpor k Rakousku způsobem okázalým“. Do Dubna ležícího ve středu českých osad na Volyni byl vyslán generál Bunakov, aby v doprovodu generála Červinky navštívil některé české osady v okolí. „Bylo mi nařízeno“, vzpomíná gen. Červinka, „abych mezi českými osadníky vyhlédl si lidi schopné k udržování stálého spojení se starou vlastí a abych sám co možná těsné styky s Čechy udržoval, aby pro případ války s Rakouskem mohla býti organizována za vhodného okamžiku, když by ruská armáda do Čech vtrhla, co možná nejširší součinnost českého národa a Čechů v rakouské armádě sloužících s ruskou armádou a s Ruskem. Nyní, kdy se válka s Rakousko-Uherskem stala skutečností, si Češi a Slováci s rakousko-uherským občanstvím, zastížení událostmi na ruském území, urychleně podávali žádosti o udělení ruského občanství. Carští úředníci dělali drahoty. „Vida Čecha, žije v Rusku desetiletí, a teprve teď najednou žádá o občanství, když mu hrozí, že přijde o majetek!“

Skutečně také byla v listopadu 1914 zveřejněna vyhláška stanovící, že německým, rakouským, uherským a tureckým občanům je zakázáno získávat na území celého Ruska vlastnická práva. Čechům se naštěstí dařilo dříve či později prokázat, že je opravdu nelze zahrnovat mezi nepřátele Rusů. Bylo to zřejmé i z neúspěšného úsilí rakousko-uherských konzulátů marně vyzývajících desetitisíce vojenskou službou povinných císařových poddaných k urychlenému odjezdu z Ruska. České i slovenské spolky přímo manifestačně odmítaly splnit mobilizační povinnost. Jeho Veličenstvo car potvrdil dvěma telegramy, že Češi nejsou počítáni mezi nepřátele státu. Prvním nařídil, že „Češi jakožto národ spolehlivý nemají být zadržováni“, zatímco v druhém se pravilo, že „Čechům, kteří podají žádost

o ruské občanství, má být v jejich žádosti vyhověno.“ Rozhodný zvrat v přístupu ruských úřadů k Čechům se utvrdil zprávou otištěnou v ruských novinách, že Češi v Kyjevě organizují vojenské husitské družiny. Přibližně v té době český týdeník Čechoslovan přinesl zprávu, že zástupci českých spolků na Rusi byli přijati carem, který vyhověl jejich žádosti a povolil organizovat české vojsko, do něhož se již do Kyjeva sjíždějí dobrovolníci. Od 3. září 1914 probíhal oficiální zápis dobrovolníků.

O povolení organizace české dobrovolnické družiny se především zasloužil člen volyňského gubernského zemstva dr. Václav Vondrák, zvolený do funkce tajemníka Českého výboru pro pomoc obětem války. Vondrák to byl, kdo se rozhodujícím způsobem zasadil o to, že Češi s rakouským občanstvím žijící v Rusku, ani ti, kdo se tu později ocitli jako váleční zajatci, nebyli podrobováni předpisům platným pro rakouské i říšské Němce a Maďary. Vondrák uveřejnil v Čechoslovanu výzvu, určenou všem Čechům a Slovákům: „Kdo sloužil nebo měl by sloužit dnes v rakouské armádě, je povinen bez odkladu chopit se zbraně a jít směle do boje proti Teutonům a Maďarům. V československých dobrovolnických družinách, které se kvapem tvoří, najde se místo pro každého upřímného Čecha. Doma pak zůstanou buď jen nezpůsobilí, nebo ti, kdo mají srdce zaječí a páteř zlomenou...“

K oficiálnímu ustavení české dobrovolnické jednotky, která dostala název Česká družina, došlo na schůzi v Kyjevě 24. srpna 1914, kdy se do ní přihlásilo prvních 40 dobrovolců. O týden později, 31. srpna, vydal generální štáb ruské armády výnos s podrobnými pokyny pro organizaci a formování České družiny, její vybavení a finanční zajištění. Dne 28. září 1914 v Kyjevě před chrámem svatě Sofie nastoupilo 769 dobrovolníků v ruských vojenských uniformách. Dr. Vondrák v slavnostním projevu zdůraznil: „Není nás sice mnoho, avšak naše síla nespočívá v číslici. Mezi krásnými legendami, jimiž jsou vyzdobeny české dějiny, tyčí se prorocká legenda

o Blaníku, každý Čech ví, že až nadejde pro náš národ nejtěžší chvíle, Blaník se otevře a rytíři vytrhnou z nitra hory národ zachrání. Není tato chvíle chvílí poslední? Necítíte, bratři, že vy jste ti rytíři, kteří mají vytrhnouti z posvátných hor kyjevských, kolébky Slovanstva, a poraziti nepřítele? Nevidíte naši matku – naše Čechy – jak zmučená a zbrcená krví vztahuje paže k synům, hledajíc pomoci? Jděte, bratři! Strhněte otrocké okovy z naší drahé otčiny. A nesmrtelná chvála staniž se vaším údělem! Sláva České Družině! Nazdar!“ Žerď praporu, na nějž se mělo přísahat, třímal bělovousý dobrovolník Jaroslav Heyduk, synovec známého českého básníka Adolfa Heyduka. Jeden po druhém přistupovali vojáci ke stolu pokrytému bílým ubrusem, líbali evangelium a lem praporu.

V kanceláři České družiny se každý den hlásili noví a noví dobrovolníci. Družina byla organizována jako prapor pěchoty, postupně se čtyřmi pěšími rotami a záložním oddílem. Iničiátoři náboru, zmíněný dr. Vondrák a redaktor kyjevského Čechoslovana Věnceslav Švihovský, oba volyňští Češi, přijeli propagovat dobrovolnické hnutí i na Volyň. Na veliké manifestaci v Lucku, kde přednesli strhující projevy, se přihlásilo okamžitě padesát mladých uchazečů o vstup do České družiny. Další dobrovolníci se hlásili i v jiných obcích, Zdolbunově, Krošně, Žitomiru, Kvasilově, Slavutě, Špakovu, Hlinsku, Hrušvici, Volkově, Mirohošti, Martinovce, Olšance, Dubně. Vlasteneckou obětavost projevovali volyňští Češi i hojnými finančními dary ve prospěch československého odboje.

Dr. Václav Vondrák byl na I. sjezdu českých spolků na Rusi v únoru 1915 zvolen předsedou vojenské komise a poté začal zajíždět do zajateckých táborů, kde mezi českými zajatci z rakousko-uherských pluků vyhledával kvalifikované řemeslníky a techniky, ochotné hlásit se na práci v ruských zbrojních závodech. Byla to významná česká pomoc válčícímu Rusku. O rok později, na II. sjezdu této vrcholné organizace Čechů a Slováků v Rusku, který proběhl na přelomu dubna a května 1916, byl dr. Vondrák zvolen jejím

předsedou. V srpnu toho roku v této funkci spolu s místopředsedy Československé národní rady Josefem Dürichem a Milanem Rastislavem Štefánikem podepsal tzv. Kyjevský zápis. Dokument závazně stvrzoval, že vojenské i diplomatické záležitosti Čechů v Rusku jsou nedílnou součástí diplomaticko-politické akce Masarykovy Československé národní rady. Jako vedoucí činitel kyjevské odnože Českých spolků na Rusi se v letech 1916–17 dostal do názorových rozporů s petrohradskou skupinou vedenou předsedou B. Čermákem, který kyjevským Čechoslovákům vytykal údajná reakční stanoviska. Člen petrohradské skupiny Bohdan Pavlů se ho však rázně zastal: „Kyjevské vedení není, jak se nesprávně traduje, reakční oproti pokrokovému petrohradskému, oba směry dělí spíše zásadní rozpory v taktice. Petrohradští jsou střízlivější, opatrnější a váhavější, kyjevští v čele s dr. Vondrákem zato vlivem jihu ohnivější, radikálnější, romantičtější, ochotní v práci klást až přehnané požadavky.“

Druhý významný volyňský Čech zapojený do české protirakouské odbojové činnosti ve válčícím Rusku, Věnceslav Švihovský, byl vzhledem k válečným ekonomickým potížím nucen v roce 1915 oblíbené české noviny Čechoslovan. Rozhodl se ale vydávat ruskojazyčný časopis Češko-ruskoje jediněnie, který měl usilovat o co nejtěsnější česko-ruské duchovní, ekonomické i politické sblížení. Realizaci toho záměru finančně podpořil volyňský velkostatkář Václav Klich. Noviny Čechoslovan se rozhodl v dohodě s ním nahradit Bohdan Pavlů, a to v Petrohradě vydávaným listem Čechoslovák, registrovaným jako pátý ročník navazující plynule na čtvrtý ročník zastaveného Čechoslovana. V březnu následujícího roku se však V. Švihovský přece jenom rozhodl obnovit vydávání Čechoslovana jeho šestým ročníkem, konkrétně s Češko-ruskim jediněnjem jako přílohou. Do vydávání zapojil i české zajatce. Řízení Čechoslovana svěřil za tím účelem ustavenému Sdružení českých a slovenských novinářů, jehož členem se stal i někdejší zajatec Jaroslav

Hašek. Sdružení sjednocující novináře různého politického vyznání si přálo vtisknout listu charakter zcela neodvislých novin sloužící výhradně národní věci bez jakýchkoli osobních nebo stranických zřetelů.

Švihovský s odstupem čtyřiceti let v dopise někdejšímu Vondrákovu tajemníkovi Ladislavu Grundovi objasnil podrobnosti své tehdejší spolupráce s Vondrákem: „Při začátku války jsme začali razit cestu, po které jsme se měli v budoucnu brát při práci pro naše osvobození; pak hned při prvních krocích došlo k nedorozumění a ke srážce, z čehož kořistil Petrohrad v neprospěch Kyjeva. Důsledek toho byl, že já – každým coulem lokální patriot – spojil jsem se na jistou dobu s petrohradskými a zajistil jejich kandidatury do předsednictva Svazu proti dr. Vondrákovi, ač ten mně byl nepoměrně blíže jako volyňský Čech a svým osobním založením. S Vondrákem jsme uzavírali dočasné dohody, ale k pravému upřímnému dohodnutí nikdy nedošlo. Byla to velká chyba. Kdyby Vondrák při svých nesporných řečnických a diplomatických schopnostech byl měl za sebou Čechoslovana s jeho vlivem, byl by mohl mnohem více dokázat. Neporozuměli jsme si, neuvědomili jsme si, že při vzájemné spolupráci bychom mohli vytvořit značnou sílu, s níž by se bylo muselo počítat. Toto spojení by bývalo bylo prospěšné nám oběma a jistotně by usnadnilo a urychlilo vývoj naší věci na Rusi... Práce, kterou konal obětavě pro českou větev na Rusi, nebyla oceněna ani zhodnocena, dokonce nebyla ani uznána.“

Oba čelní volyňskočeští političtí odbojoví činitelé skončili posléze v různých mocenských táborech. Vondrák se přidružil po roce 1917 k Dobrovolnické armádě generála Děnikina. Ministr průmyslu a obchodu jeho vlády Lebeděv jej v roce 1919 vyslal do nedávno utvořeného Československa k navázání obchodních kontaktů se zdejšími představiteli průmyslu a obchodu. Vývojové příboje v Rusku i ve světě Vondráka nakonec zavlekly až do Jižní Ameriky, kde v Santiagu de Chile 14. července 1962 zemřel. Hlinský rodák

Slavnost svěcení praporu České družiny v Kyjevě 28. září 1914

Věnceslav Švihovský se na rozdíl od něho přidal ke stoupencům ukrajinského protibolševického předáka Semjona Petljury. Jeho vláda ho později vyslala do Prahy jako člena delegace, která sjednala s československou vládou obchodní dohodu. Zůstal už v Československu, přežil tu všechny politické zvraty včetně těch po 2. světové válce a 11. října 1957 v Praze zemřel.

Třetím ze zasloužilých volyňských Čechů, kteří stanuli v popředí československého odboje na ruské půdě, jejichž zásluhy a životní osudy přehledně připomíná Jaroslav Vaculík ve sborníku *Volyňští Češi* v prvním a druhém odboji, je MUDr. Václav Girska pocházející z Šepetovky. Od začátku války se účastnil československého odbojového hnutí jako člen kyjevského Českého výboru. Nechyběl mezi delegáty kyjevských sjezdů Svazu československých spolků na Rusi. Názorově se ztotožňoval s členy klubu českých a slovenských zajatců a legionářů spolupracujících s tímto Svazem, kteří se svým evropanstvím stavěli do opozice vůči rusofilskému dr. Vondrákovi. Na III. sjezdu Svazu v roce 1917 byl zvolen předsedou jeho správy

a členem ruské odbočky Masarykovy Československé národní rady, jejímž byl jako Masarykův obdivovatel stoupencem.

Ve funkci předsedy komise Svazu československých spolků se významně zasazoval o zákonné zajištění samosprávy Čechů a Slováků na Ukrajině jako základní životní podmínky zachování národní existence a kulturního i hospodářského rozvoje této národnostní minority. Patřil k iniciátorům placení národní daně a příspěvku na fond československého vojska. Na III. sjezdu Svazu v dubnu 1917 je přesvědčivě obhajoval: „Myslím, že když naši vojáci obětují své matky i životy, není velkým požadavkem, aby krajan náš alespoň materiálně přispíval a plnil národní povinnost.“ Vznik Ukrajinské lidové republiky uvítal jako dějinný akt, jímž se Ukrajina stala autonomní součástí budoucí ruské federace. Jako stoupenec ruské únorové demokratické revoluce a svobodného, mohutného a jednotného Ruska věřil, že Češi a Slováci mají s Rusy stejný cíl, jímž je boj proti Německu. V roce 1919 působil jako zástupce československé vlády u legionářských jednotek na Sibiři. Přízeň a důvěru legionářů si získal svým manifestem spojencům, jímž odsoudil usurpátorskou sibiřskou vládu admirála Kolčaka a odmítl jakoukoli další podporu a vojenskou ochranu jeho násilnického režimu.

Po příchodu do Československa se stal náměstkem ministra zahraničních věcí dr. Edvarda Beneše. Poté přešel do diplomatických služeb jako vyslanec v Polsku a v Jugoslávii. Zemřel v Praze 23. června roku 1954.

Vracíme se k událostem propuknutí první světové války. I v Českém Malíně se jako ve všech volyňskočeských obcích ohlásila jednak mobilizací mužů povinných vojenskou službou a jednak zákazem čepování piva a lihovin. Dveře Kracíkovy i Rejovy hospody byly úředně zabezpečeny a zhruba dvě desítky malínských mužů povoláných do armády se s kufříky v rukou shromáždily u mlýna k hromadnému odjezdu. Se slzami v očích se s nimi loučily nejenom rodiny, ale celá vesnice. Dostavili se hasiči v uniformách, dechová

kapela vyhrávala sokolské pochody. Starosta Václav Cibulka povolancům vřelými slovy na rozloučenou popřál hodně štěstí a síly v boji proti odvěkým nepřátelům Čechů a Slovanů a brzký návrat ve zdraví domů, k rodinám a spoluobčanům. Selské povozy je pak odvážely do Dubna. Lidé je ještě hodný kus cesty vyprovázeli a mávali odjíždějícím vozům, dokud se jim neztratily z očí. Vesnice toho dne posmutněla. Podobně probíhaly odvody do armády i v dalších volyňských vesnicích.

Mobilizace se týkala mužů od 18 do 45 let. Do armády bylo v jejím rámci povoláno v první vlně na pět tisíc volyňských Čechů. Zařazeni byli do různých druhů vojsk včetně námořnictva. Čechům s rakouským občanstvím bylo nakonec na základě intervence rovněž povoleno vstupovat do České družiny a jejich žádostem o ruské občanství se vycházelo vstříc.

Byl čas vrcholících žní a za chybějící mužské ruce na polích a ve stodolách, chlévech a stájích nebyla náhrada. Ženám bez mužů a rodinám bez otců bylo těžko. Navíc je sužovaly obavy o jejich zdraví a život. Musely nyní samozřejmě pracovat i za ně. Celá tíha hospodaření všude tam, kde odešli muži, spočinula na bedrech žen a starých lidí. Do práce bylo nutno více než dříve zapojovat i děti od nejtělejšího věku. Skoro všechny obvyklé radovánky zanikaly. Poprvé se v Českém Malíně stejně jako jinde nekonalo tradiční posvícení. Carské úřady záhy nařídily odvod koní do armády a rekvizice povozů. Stanoveny byly i povinné dodávky vepřového masa, sena i obilí. Úroda byla toho roku naštěstí mimořádně vydařená, takže dodávková povinnost nepřivedla hospodářstvím zatím žádnou větší újmu.

Zprávy z fronty byly zpočátku příznivé. Rusové postupovali. Ve druhé polovině srpna ruská vojska vpadla do Východního Pruska. Současně ruské armády zasazovaly tvrdé údery Rakušanům v Haliči. Karpatskými průsmyky pronikaly ruské jednotky již i na východní Slovensko. Rakousko-Uhersko se nakrátko ocitlo v zoufalé situaci.

Dobrovolníci České družiny při výslechu zajatce

Zachránil je německý generál Hindenburg, když koncem srpna v urputné třídení bitvě u Tannenbergu uštědřil ruské armádě zdrcující porážku. Přesto události na frontě vyznívaly slibně.

Kdo s kým na frontách světové války bojuje a jak se vyvíjí situace na jednotlivých bojištích, to se v Českém Malíně i v jiných vsích mnoho nevědělo. Nesoustavné a leckdy zmatené informace získávali Malínští od vojáků, kteří přes vesnici táhli na frontu, nebo od kozáků, kteří tu byli na čas ubytováni. Nejhodnotnější zprávy jim poskytoval obchod pana Krámského, kam lidé docházeli nejenom pro nákupy, ale i pro knihy a čerstvé zvěsti o událostech, o nichž měl vzdělaný a sečtělý obchodník nejzevrubnější přehled. Dopisy vojáků z fronty vzhledem k cenzuře nesdělovaly nic určitého, spíše se z nich dalo vycítit než vyčíst, že válka nebude tak snadná, ani tak krátká, jak se doufalo. Přicházely už také zprávy o hrdinských činech českých družinníků na frontě při plnění úkolů rozvědčíků. Jednotlivé roty České družiny byly na frontě rozděleny na půlroty, čtyři, ba i poločety a přiděleny ruským divizím a plukům k výzvědným

akcím. Čeští vojáci byli určováni do polních stráží, předvoju i zadního bojového zajištění za ústupu, co nejbližší k nepříteli, Smělými bleskovými útoky a nočními výpady znepokojují Rakušany, působí jim ztráty, přivádějí zajatce a zmocňují se důležitých dokumentů i zbraní.

V rozkaze velitele 5. divize generálporučíka Parčevského se například uvádělo: „Za vynikající rozvědku provedenou 27. listopadu četou České družiny z půlroty přidělené k svěřené mi divizi a zakončenou tím, že nepřítel byl zahnán do řeky Ráby a 39 vojinů bylo vzato do zajetí, udělují se: kříž sv. Jiří 4. stupně četaři Josefu Prým-kovi, medaile sv. Jiří 4. stupně s nápisem Za chrabrost desátníku Gorději Bondarovi a dobrovolníkům Josefu Brázdovi, Teodoru Vignerovi, Čenku Domáškovi, Mikuláši Kozákovi, Josefu Ryšákovi. Václavu Mansfeldovi, Mikuláši Sajanskovi, Josefu Dostálovi, Oldřichu Jirouškovi a Vsevolodu Kolomackému.

Blahopřeji vynikajícím rozvědčíkům k tomuto vysokému vyznamenání a ze srdce děkuji za chrabrou službu vlasti.“ Přicházely zprávy o hrdinských činech českých družinníků i z jiných úseků fronty.

Malínští byli hrdí na své krajany Theodora Vignera, Františka Volence a Jana Houdka, o nichž se vědělo, že jsou příslušníky České družiny, jež začínala být slavná.

Poprvé se družinníci ocitli v boji na haličské frontě u Tarnova. Po úspěšné průzkumné akci provedené 19. listopadu 1914 následovala celá řada dalších. Vaculíkovy *Dějiny volyňských Čechů* uvádějí podrobnosti: „Jakmile se rozprostřela noc, vylézali z předsunutých zákopů a stanovišť ruských hlídek čeští rozvědčíci. Opatrně se propíchlí územím nikoho mezi liniemi a pronikali k rakouským pozicím. Zde přestříhávali překážky z ostatného drátu a zneškodňovaly miny nastražené na útočníky. Často se jim podařilo objevit slabě střežená místa a tudíž pronikali do rakouského zázemí. Vraceli se často se zajatci a téměř vždy se zprávami o nepříteli. Theodor

Vígner z Českého Malína zajal při průzkumu čtyři rakousko-uherské vojáky a byl vyznamenán. “Jmenovaný příslušník České družiny byl postupně dekorován Křížem sv. Jiří II. stupně, Křížem sv. Jiří IV. stupně, Medailí sv. Jiří IV. stupně a byl navržen na Kříž sv. Jiří I. stupně, k jehož udělení vzhledem k rozvratu na frontě už nedošlo.

Jednu z typických akcí českých dobrovolců líčí v souhrnném hlášení velitelství 33. divize poručík Petřík: „Večer 21. prosince můj oddíl vyrazil ke Štěpánovicům, aby zjistil, je-li výšina 373 obsazena nepřítelem a kde jsou jeho zákopy. Konec Štěpánovic, jak jsme zjistili, byl chráněn nepřátelským polním oddílem strážním a hned na začátku vesnice jsme vzali do zajetí nepřátelskou tříčlennou hlídku. Postupující dále jsme zpozorovali chatu s osvětlenými okny a u ní stráž. Německým povelům jsme oklamali ostražitost stráže, naráz jsme se jí zmocnili a odzbrojili ji. Rychle vniknuvše do chaty, odzbrojili jsme a vzali do zajetí rakouského důstojníka a osm vojáků. Odeslavše zajatce do svých předních linií přešli jsme čáru nepřátelských zákopů, dostali jsme se do týlu baterie a postupovali dále směrem k výšině 373 za nepřátelskou linií. Zpozorovavše, že nepřítel zdvihl poplach, dali jsme se rychlým pochodem na ústup, obstřelování cestou šrapnely. Zajatý důstojník, jak se ukázalo, byl pobočníkem velitele praporu 81. pluku a v jeho odebrané mu torně byly nalezeny důležité dokumenty, deník praporu, organizace a rozmístění jednotek pluku a plán činnosti. S jejich využitím Rusové podnikli útok, který skončil dobytím výšiny 373, zajetím dvou nepřátelských rot a zmateným ústupem Rakušanů oslabených těžkými ztrátami.“

Chytré a odvážné průzkumné akce dobrovolníků České družiny budily v ruských divizích zasloužený obdiv. V noci z 26. na 27. prosinec se dobrovolníci Chocholáč a Diviš vydali na tajnou rozvědku. U výšiny 402 překročili nepřátelské zákopy a obezřetně postupovali na západ k Janovicům. Propátrali celé nepřátelské postavení a zakreslili do mapy rozmístění dělostřeleckých baterií a palebných stanišť těžkých kulometů i obranná postavení jednotek. O dva dny

později podnikl samostatnou rozvědku do nepřátelského týlu dobrovolník Černý. Převlečen za rakouského důstojníka prošel celé rakouské obranné pozice pluku mezi Dombrovkou a Janovicemi. Zjistil průběh a obsazení zákopových linií. Při návratu na ruskou stranu byl však zadržen ruskou polní stráží a nebylo snadné prokázat, že uniforma je jenom rozvědčickým převlekem. Šlo mu dokonce o život. Úspěšná činnost československých rozvědčiků vzbudila záhy pozornost rakousko-uherských štábů. Velitel XII. sboru generál von Kövess vydal zvláštní rozkaz: „Budiž co nejdříve zjištěno, jsou-li mezi zajatci až dosud vzatými Češi. Jsou-li to rakousko-uhersští státní občané, buďtež jako velezrádci ihned popraveni podle stanného práva. S ruskými státními občany musí být jednáno jako se zajatci, ale buďtež co nejdříve odděleni od ostatních zajatců a zvláštními transporty odesíláni ministerstvu války.“

Do českých obcí na Volyni přicházely tu a tam i smutné zprávy. Český Malín rozesmutilo před koncem roku 1914 úřední oznámení, že v bojích na frontě padl hospodář Václav Myšák, ženatý, otec dvou dětí. Lidé si uvědomili odůvodněnost obav o životy svých blízkých, kteří byli povoláni do války. Ani vědomí, že bojovali za vznešené ideje, nezahladí bolest z jejich ztráty. Myšákovy smrti želela celá vesnice. Její obyvatelé netušili, že budoucnost jim tragických zážitků uchystá ještě více. Mnohem více. Proskakovaly zneklidňující zvěsti, že někteří ze zmobilizovaných vojáků, jmenovitě Bedřich Činka, padli do rakouského zajetí, v němž se s Čechy, i když byli ruskými občany, zacházelo surově. Byly to neradostné časy.

Krutá zima se spoustou sněhu a třeskatými mrazy, jako by chtěla Volyňany připravit na těžké životní zkoušky. Na jaře následujícího roku 1915 byli povoláváni do armády další mladí muži. Už v únoru utrpěla ruská armáda nepříjemnou porážku u Mazurských jezer ve Východním Prusku a byla zatlačena do Kuronska, ale 22. března se jí podařilo dosáhnout významného vítězství v Haliči dobytím pevnosti Přemyšl. Rakušané byli nuceni požádat o pomoc zdatnější

armádu císařského Německa. Pod velením německého generála Mackensena byla 1. května 1915 zahájena mohutná ofenziva. Německo-rakouská vojska dosáhla u Gorlice průlomu ruské fronty, který přivodil zvrát na celém východním válečném poli. Ruská armáda spěšně vyklidila karpatské průsmyky a kvapně ustupovala za řeku San. Ztratila Přemyšl, nezachytila se ani na linii Dněstru a 22. června jí po tuhých bojích bylo vyrváno z rukou i město Lvov. Nepřítel nejenže se zmocnil téměř celé Haliče, ale chystal se obklíčit a úplně zlikvidovat ruské jednotky ofenzivní operací, která mu měla zajistit rozsáhlé oblasti Ruska. Velkokníže Nikolaj Nikolajevič však armádu zachránil rozsáhlým strategickým ústupem.

Na volyňských polích mezitím utěšeně zrál obilí, v sadech zlatly hrušky a i na chmelnicích se schylovalo k bohaté úrodě, i když vzhledem k zákazu čepování hospodského piva finančně málo výnosné. Česká družina byla v té době nasazena na frontě u Brestu. V prostoru Lucka, Rovna a Dubna, zhruba 50 kilometrů od rakouských hranic, nedaleko od Českého Malína, byl již na začátku války vybudován pevnostní obranný trojúhelník. Co prožívali již tehdy tamější Češi, dokládá vzpomínka Jana Janaty z Boratína: „Ruskými dělostřelci byla obsazena Forta. Byla jimi rozkopána a opevněna. Stovky pytlů naplněných hlínou, narovnaných v dlouhých řadách měly tvořit kryty pro mužstvo. Kruhovitý svah kolem Forty se pokryl vlčími jámami. Na jihovýchod od Forty mělo být prostranství očištěno od všeho, co by mohlo posloužit nepříteli za úkryt. Tak vzaly za své Křížkova, Šerákova, Vyšohradská a Zajíčkova chmelnice. Podřezané sloupy, smotané dráty s bohatou úrodou chmele v jednom chumlu na zemi, to bylo první válečné dílo zhouby. Kostel a fara měly být vyhozeny do povětří. V případě přiblížení Rakušanů měl být Boratín vysídlen a vypálen. Na úpěnlivé prosby starších občanů u velícího důstojníka a u vyššího vojenského velitele v Lucku byly vojenské přípravné práce zastaveny, a tak celá ves zachráněna před zkázou. I jinde bylo vidět podobné přípravy. Dnem i nocí jsme byli obklo-

Kozáci ruské carské armády v roce 1915

peni požáry, jež se prozrazovaly sloupy dýmu a v noci zářily rudými záplavami. Všechny domy na Hrebli u Lucka a mosty byly spáleny.“ Ničení a pálení, jak dosvědčuje pamětník, bylo tehdy předčasné, neboť ruská armáda svým vítězným postupem posunovala frontu opět dál na západ a frontová linie se na více než půl roku ustálila.

Rozsáhlý strategický ústup ruských vojsk po německo- rakouském průlomu fronty u Gorlice vracel však frontu zase zpět na východ. O tom, co se dělo v oblasti Lucka, Rovna a Dubna v polovině července 1915, kdy se před ustupující armádou jako její předvoj dávalo na útěk vyděšené civilní obyvatelstvo, vypráví Boratínka Marie Janatová: „Byl to žalostný pohled. Vozy naložené kufry a různými ranci, na nich seděly děti, vzadu přivázaná kravka, která měla poskytnout výživu pro děti. Dnem i nocí proudy těchto ubohých vystěhovalců projížděly kolem nás. A tu jsme prožívali úzkost, zdali i my nebudeme nuceni takto se plahočit světem a kde najdeme přístřeší, které by nás ochránilo před deštěm a zimou. I válečné dunění se ozývalo denně blíž a blíž.“

Do Boratína se přihnal oddíl kozáků, který měl nařizeno vesnici vypálit. Boratínští snažně prosili jeho velitele, aby jejich obec ušetřil. Důstojník se slitoval. Uznal, že zničit zbuřdarma tak hezkou vesnici by bylo proti Pánubohu. Radili se s ním, co mají dělat. Utíkat před frontou, anebo zůstat? „Já na vašem místě bych zůstal doma. Možná že se vám fronta vyhne. A kdyby se tu přece jen bojovalo, poodejděte jen někam nedaleko, schovejte se někde v zemljankách, abyste přečkali to nejhorší, a zase se honem vraťte. Tam, kde není hospodář, vojáci všecko zničí. Když budete doma, je naděje, že uchráníte aspoň střechu nad hlavou.“

Každým dnem byla fronta o kus blíž k Boratínu. Učitel Josef Vlk zaznamenal, čeho byl svědkem. Nahlédněme do jeho zápisníku, co se dělo 19. srpna 1915: „Od úsvitu hučely kulometry, ze směru od Lucka i hřměla děla. Bylo viděti, jak se nad městem trhají náboje. Od Haliče odstupuje přes náš kraj množství kozáků a Čerkesů a jiné jízdy a za nimi celý oděský pěchotní pluk. Kozáci zapalovali statkářské usedlosti, mosty, mlýny, stohy slámy i některé stodoly plné obilí. Ve strachu jsme čekali, že podpálí i naše stavby. Různé domácí náradí jsem uložil ve sklepech nové školy a šatstvo, peřiny, potraviny, oves, seno a jiné takové věci jsme naložili na žebřinový vůz uchystaný k odjezdu. Strhl se strašný zmátek. Odstupující vojsko pustošilo sady. Po poledni bylo vidět, jak naše dělostřelectvo ustupuje po silnici na Dubno a Rovno a rakouské je popoháněno palbou. Před večerem ustoupily zbytky vojsk z Lucka a most byl zapálen. Co dělat? Ujet? Ale kam? Mosty hoří. Všude možno narazit na rakouské rozvědky, nebo dokonce na jejich postupující rojnice. K večeru kanonáda utichla. Cestu ústupu našich vojsk vyznačovaly požáry. V rozechvění jsme strávili noc. Vystoupili jsme na rozhlednu na záložně. Strašný pohled! Kolkolem plály požáry. Na západě dohořely stavby a stohy velkostatku Holešova a Hůrky. Hoří Luck, Poddubce, Krupá a jiné vesnice. Spím na voze připraveném k útěku a stále očekávám, že někdo přijde a dá nám pokyn k odjezdu.“

V Českém Malíně už měli sklizeno a s rostoucími obavami naslouchali dunění děl u Lucka. Koncem srpna se přes vesnici valily spousty ustupujícího ruského vojska, které opouštělo hořící Luck. Vesnici zachvátilo vzrušení. Každou hodinu se očekával příchod Rakušanů. Máme utéct, nebo zůstat? Skoro všichni měli na vozech naloženo pár nejpotřebnějších věcí ze svého majetku. Odjet a všechno nechat na pospas zkáze se však 2. září 1915 odhodlalo jen pět rodin, Krámští, Martinovští, Beštovi, Holomíčkoví a Dědkovi. Nazítří do vsi opatrně vnikla rakouská průzkumná hlídka. Češi. Při setkání s obyvateli s údivem zjišťovali, že se nacházejí v české vesnici. Rozpřádaly se srdečné rozhovory. Během noci vstoupil do Malína celý český pluk. Kromě některých vyšších velitelů sami Češi, upřímně potěšení setkáním s krajany. I Malínští se radovali. Od českých vojáků jim nehrozily žádné násilnosti. Ochotně je hostili dobrou českou bramboračkou, švestkovými knedlíky, ale i vepřovým či pečenou husou s knedlíky a zelím i poctivým českým pivem. Takhle by se ta válka dala docela dobře přežít, ale hlavně aby už brzy skončila porážkou Rakouska. To si přáli i čeští vojáci nuceně navlečení do rakouských uniforem.

Za čtrnáct dní však soužití Čechů s Čechy zase na čas končilo. Ruská armáda počala dobývat svá opuštěná území zpět. Rakušané opouštěli Malín. Dost neradi. Ustupovali k Lucku. Český šikovatel přišel za mlynářem Martinovským se skupinou vojáků, že má příkaz zapálit mlýn. Celá rodina ho div ne na kolenou prosila, aby to nedělal, že zničí lidem obživu. Sbíhali se lidé zvenčí, lomili rukama. Takové neštěstí! To přece nemůžete dopustit. Vždyť jste Češi! Feldvébl to chápal. Ale nesplnění rozkazu by ho stálo krk. Lámal si hlavu, jak to udělat, aby se příslovečný vlk nažral a koza zůstala celá. Domluvil se s Martinovskými. Předstíral, že rozkaz splní bez ohledu na prosby obyvatel. V hořejším patře mlýna vojáci polili benzínem a zapálili dřevěné potrubí. Mlýn poté uzamkli a klíče pohodili tak, aby se jich místní lidé mohli hned po jejich odchodu zmocnit a při-

chystanou vodou oheň rychle uhasit.

V nedalekém Boratíně ústup Rakušanů proběhl hůře. Severní část obce kolem Vyšohradu se stala bojištěm. Dosvědčuje to vzpomínka Václava Balouna zaznamenaná Josefem Vlkem: Rakouská pěchota si mezi domky vyhloubila okopy, které byly od Teremna ostřelovány ruským dělostřelectvem. Rakouští důstojníci v bojovém zmatku nařídili zapálit usedlost Opočenských, Benešovu a Zajícovu, aby jim nepřekážely ve výhledu a střelbě. Lidé se třásli strachem, že Rakušáci budou takto zapalovat všechny stavby, které jim budou vadit. Nejbližše na řadě bylo sousední stavení Balounových. Do jejich solidně postaveného domu se uchýlilo nějakých třicet lidí, aby tu přečkali hrůzy bojů. Vtom spatřili, jak do Balounovy stodoly běží rakouský voják. Všichni se vyděsili, že jde zapalovat. Žalostný nářek naplnil místnost v očekávání, že vojáci po zapálení stodoly zapálí i obytné stavení. Každá vteřina byla v tom šíleném strachu a napětí dlouhá jako hodina. K všeobecné úlevě však vojáci nezapálili ani stodolu ani dům a zmizeli. Možná to byli Češi. „Na těch třech usedlostech, které lehly popelem,“ vypráví Josef Baloun, „se to skončilo. Druhý den, jedenáctého září, bylo slyšet, že v okolí Boratína leží mnoho obětí, zabitých rakouských vojáků. V blízkosti jich padlo deset, většinou Čechů. Byl z toho smutný celý Boratín... K úžasu občanů ráno ze stodol vyšlo na šedesát krajanů, Čechů, kteří se úmyslně dali zajmout. Každý jim to zajetí přál, ale hrůza nás zase pojímala při pomyslení, že by se rakouské vojsko vrátilo. Vzápětí bylo vidět ruské patroly, které tyto zajaté české vojáky odváděly.“

S návratem ruských vojsk si Boratínští i Malínští, stejně jako obyvatelé ostatních osvobozených českých vesnic na Ukrajině oddechli. Bohužel jen nakrátko. Za pouhých několik dnů se Rusové znovu stahovali zpět a fronta se ustálila nedaleko za Malínem, takže Rakušané poznovu obsadili zdejší kraj. Tentokrát však do Českého Malína přitáhl jiný regiment, složený z Němců a Maďarů. K českému obyvatelstvu se chovali hrubě a zlovolně. Bezohledně rekví-

rovali obilí, dobytek, koně i povozy. Vykrádali zařízení obydlených domů. Nutili vesničany k účasti na kopání zákopů. Vrcholem surového násilí bylo rozhodnutí, že české obyvatelstvo Malína a blízkých Knerut jakožto rusofilské nemůže být ponecháno v bezprostřední blízkosti fronty. Třetího října 1915, tři dny před malínským posvěcením, se do každého domu dostavil představitel rakousko-uherské okupační armády, Němec nebo Maďar, a přečetl jeho majiteli strohý příkaz, že do dvou hodin musí všichni obyvatelé vyklidit a opustit dům i hospodářství. Na dotazy lživě odpovídali, že vystěhování se děje na nějakých pět až deset dnů do vzdálenosti maximálně 10 kilometrů z důvodu bezpečnosti obyvatel, neboť v místě budou údajně probíhat boje. Nepravdivě ujišťovali starostu, že opuštěné usedlosti budou uzamčeny a střeženy, aby se z majetku jejich majitelů nic nemohlo ztratit.

„Pobízení ke spěchu hrubými nadávkami Němců a Maďarů.“ čteme v *Kronice Českého Malína* J. A. Martinovského, „hospodáři nakládali na vozy movitý majetek. Co bylo možno naložit ve shonu a spěchu pod německými bodáky na vůz se zapřaženým párem koní už vyměněných Němci nebo docela jen jedním koněm? Nakládalo se proto jen to nejnutnější. Hlavně potraviny, peřiny, kuchyňské nádobí, drůbež, někdo i prasátko naložil a skoro za každým šla přivázaná živitelka rodiny – kráva. Přesně za dvě hodiny začali Němci vyhánět ze dvorů hospodáře na náves, ať již měli dokončeno nakládání nebo ne. Na návsi se seřazoval průvod. Některý z hospodářů, který vyjel na náves dříve, chtěl se do svého hospodářství vrátit, vzpomenuv si, co by chtěl ještě vzít z domu, ale Němci již nazpět žádného nepustili, třebaže se čekalo ještě drahnou dobu, než se všichni seřadí. Ti, kdož neměli vlastních povozů, naložili si něco svých věcí na vozy přátel nebo sousedů a sami šli pěšky, majíce část svého majetku na zádech.“

Kolem jedenácté hodiny dopolední skončilo řazení vystěhovávaných obyvatel a smutný průvod eskortovaný ozbrojenými pěšáky

vojáky i jezdci se vydal na cestu. Ženy, některé s dětmi na rukou, i muži šli pěšky vedle vozů s ranci na zádech, děti se vezly. Šla i vdova Myšáková, jedno děcko nesla v náruči, druhé vedla za ruku. Nějaké věci jí vzali na vůz přátelé a za jeden z vozů si přivázala kravku. Pršelo, takže nohy se bořily do bláta. Cesta byla mizerná. Ženy a děti plakaly. Bylo těžké, nevýslovně těžké opouštět všechnen majetek nahospodařený usilovnou prací rodin v průběhu celých desetiletí a ponechávat vše bez dozoru vystaveno válečnému běsnění. Malín jim po chvíli zmizel z očí. Na jak dlouho? Snad ne, proboha, navždy?

Do večera doputovali společně se stejně postiženými obyvateli vesnice Kneruty do vylidněné ukrajinské vesnice Horodnice, vzdálené asi 11 kilometrů od Malína. Přespali v opuštěných, zpustlých chalupách s nadějí, že jsou na místě, kde je jim určeno přečkat boje. Nazítrí je však k jejich žalostnému zklamání vojáci hrubým pokřikem a nadávkami vyháněli z chalup znovu na cestu. Útrpný exodus pokračoval. Hnali je dál a dál od domova přes řeku Styr. Teprve čtvrtý den spolu s Knerutskými a obyvateli Českého Teremna dorazili do vykázaného prostoru ve vzdálenosti 15 kilometrů od města Vladimíru Volyňského. Nahnali je do zpustošených evakuovaných ukrajinských vesnic Chrenova, Kalusova, Niskenič, Kropivčiny a Biskupič, kde jim byly vykázány k obývání prázdné špinavé, vypleněné a namnoze pobořené chatrče.

Vyhnancům z Malína a ostatních vystěhovaných vesnic začalo více než dvaapůlleté údobí živoření pod neustálým dozorem žandárů, za podmínek jako v trestních táborech. Sami to nazývali po bytem v zajetí; budou z něho osvobozeni až v březnu 1918. Hladová strava, 250 gramů mizerného chleba se šrotem a jáhlovými lupinami, někdy kus už zapáchajícího koňského masa, nejspíš z uhynulých zvířat. Dvě třetiny kraviček, které si přivedli jim byly zabaveny na základě nařízení, že smějí chovat pouze jednu krávu na tři rodiny. Držet vepře jim bylo zcela zakázáno, chov drůbeže byl omezen.

Všichni vyhnanci včetně dětí od 15 let museli denně chodit do

Zničená ukrajinská obec při přechodu fronty

práce za ubohou mzdou 1 až 2 rakouské koruny denně. „Naši vyhnanci jakž takž žili,“ píše J. A. Martinovský ve své kronice. „Želeli, že nevyjeli do Ruska, ale ve shonu za živobytím zapomínali na útrapy. Škol pro děti nebylo. Lékařů a lékařské pomoci Rakousko pro toto české obyvatelstvo vůbec neposkytovalo. O různé, hlavně epidemické nemoci nebyla nouze. Lidé byli odkázáni sami na sebe a choroby léčili středověkými prostředky... Úmrtnost značně stoupla. Zemřelo mnoho dětí i mládeže.“

V květnu 1916 ruský generál Brusilov připravoval novou ofenzivu. Měla prolomit rakouskou frontu, která již 277 dnů ustrnula na místě, také nedaleko od Malína. Byla nadějí i pro všechny ruské Čechy, kteří trpěli ještě pod rakouskou okupační knutou. Životopisné vzpomínky boratínského souseda Václava Balouna zachytily její začátek: „V neděli 22. května byli občané Boratína, který vzhledem k větší vzdálenosti od frontové linie nebyl vystěhován tak jako Malín, probuzeni děsnými otřesy ohromné kanonády, která působila jako zemětřesení. Trvala po celý den a noc a ještě další den a pak se

mezi lidmi šířila zpráva, že rakouská fronta je prolomena. V úterý probíhal již všeobecný ústup Rakušanů... Boratín byl plný projíždějícího vojska a týlových povozů...“

Deník boratínského učitele Josefa Vlka zaznamenal události v přesném časovém sledu. Úterý 24. května 1916: „Po dubenské silnici od samého rána táhnou se nepřetržitě k Lucku řady vozů a vojska. Před polednem se objevili první zvěstovatelé ústupu, muniční vozy, skupiny vojáků, ušpiněných, zablácených, přímo z boje. Od nich jsme se dozvěděli, že Rusové protrhli linii u Malína. Hned nato se objevily požáry na mnoha místech. Rusové tedy nastupují, když nepřítel za sebou pálí mosty a zásoby. Přicválala i artilerie a rozložila se před školou a muniční vozy v lese Křížkově. Zase běda obilí i jeteli! Co se neskosí, to vojáci zašlapou. Svědkové vypravují, že tak krutého boje nebylo od počátku války...“ Středa 25. května 1916: „Peklo horoucí. Od 9 hodin začala kanonáda z ruské strany. Odpovídají jí děla pod školou, v lese Zajíčka i v okolí. Ruské šrapnely trhají se na Krupé a nejvíce na dubenské silnici. Trén se u nás chystá k ústupu...“ Čtvrtek 26. května 1916: „Díky Bohu prozatím jsme zůstali na místě. Ale co prožito! Jaká změna! Okolo šesté hodiny veškeré dělostřelectvo ustoupilo kamsi k Lucku. Dělové salvy se slévají s třeskem kulometů. Před večerem byl zapálen most u Malého Boratína. V noci se zdálo, že celé město je v plameni. Co bude dnes? Ráno začaly hvízdát kule z ručnic a kulometů tak, že bylo třeba držet se doma. Jednu chvíli jsme se uchýlili přímo do sklepa. V noci přišla skupina honvédů. Hladoví, unavení, promoklí od včerejší bouřky. Ptají se, kudy cesta do Haliče. Kolem 4. hodiny vidím kolem záložny několik ruských vojáků. Jdu k nim. Jsou bodří a veselí, těší se na brzké vítězství a konec války...“ Pátek 27. května 1916: „Nepřátelské šrapnely padají zcela nablízku. Tak bylo do tří hodin v noci. Potom střelba utichla. Přicházejí zase oddíly ruské pěchoty a vypravují o včerejším boji. Při přepravě mnoho vojáků zahynulo. Rakouská armáda se houfně vzdává...“ Svátky svatodušní, 29. května 1916:

„Včerejší den prošel v napětí. Levé křídlo VII. armády nemohlo u Dubna prorazit rakouskou frontu, a proto střed fronty za účelem vyrovnání linie měl ustoupiti za řeku Styr. Jestli ruské vojsko ustoupí, tehdy i my budeme nuceni ujíti s ním. Při ústupu rakouské vojsko vzalo několik rodin s sebou, jmenovitě Jana Opočenského, Jaroslava Chudobu, Jana Rohatce a Buryšku, celý zadní konec vsi. Včera procházel přes naši ves Volyňský pluk. On první protrhl linii u Malína. Po dubenské silnici nepřetržitě táhnou naše vojska.“

Ruská ofenziva povzbudila i vyhnance. Několik malínských mužů, Václav Činka, Václav Mendlík, Augustin Kechrt a pár dalších se vzepřelo pracovní povinnosti. Odmítli kosit trávu pro rakouskou armádu. Přišli pro ně žandáři a odvedli je v poutech. Byli postaveni před soud pro sabotáž válečného úsilí. Hrozil jim trest smrti oběšením. Předsedou tribunálu byl našťěstí Čech, který bral násilí na nich spáchané jako polehčující okolnost a odsoudil je pouze na jeden rok do pracovního tábora kdesi v Polsku, kde se jim nežilo o nic hůře než doposud jako vyhnancům. Zanedlouho tu využili příležitost k útěku. Tajně se vrátili k rodinám a skrývali se před žandáry.

Do osvobozeného Malína bez Malíňanů se zatím navrátili běženci, kteří za ústupu odešli s ruskou armádou. V červnu se domů navrátil i Josef Medlík, kterému se při vynuceném odjezdu podařilo za Luckem uprchnout z transportu. Malín se tak ocitl alespoň jakž takž pod dohledem. Obec byla však nesmírně zpustošena. Mnoho domů vypáleno, stodoly rozebrány, hospodářské stavby pobořeny. Budova mlýna sice stála, ale všechno vnitřní zařízení a stroje byly zničeny nebo ukradeny. Chlévy, stáje, kůlny sloužily k ubytování vojska, v domcích se usadili důstojníci. Dveře byly vylámaný, nábytkem se někdy topilo. Ve škole byly lavice vyházeny na dvůr a používány jako topivo pro polní kuchyni. Školní pomůcky většinou zničeny, včelí úly vydrancovány a zdevastovány. Lesy poničeny překotným kácením, místy i dělostřelbou, chmelnice zpustošeny, pole zdupána, špýchary vyloupeny.

Českoslovenští legionáři v zákopech u Zborova

Ruská vojska v květnu 1916 bohužel nepostoupila tak daleko, aby byli osvobozeni ze svého zajetí i vyhnanci z násilně vystěhovaných obcí. Museli přetrpět ještě téměř celé dva roky živoření. Nepronikaly k nim ani zprávy o osudech jejich drahých v armádě, z nichž někteří padli a mnozí se zapojili do československého odboje, který se po frontových úspěších České družiny utěšeně rozvíjel.

Počátkem roku 1916 byla Česká družina reorganizována a přejmenována na Československý střelecký pluk, který nadále plnil průzkumné úkoly v malých jednotkách přidělovaných ruským divizím a plukům na celé frontě. Jeho početní stav činil 1673 mužů, z nichž naprostou většinu, 1099 mužů, tvořili volynští Češi. Množství dalších jich přitom nadále zůstávalo v řadových útvarech ruské armády. Příslušníci Československého střeleckého pluku přinášeli cenné zprávy o nepříteli, přiváděli zároveň zajatce, vyvolávali i rozvrat v rakouských pozicích a podněcovali dezerce. Kdo z rozvěd-

číků ovšem padl Rakušanům do rukou, skončil svůj život na šibenicích, jako už v předchozích letech František Oliverius z Kvasilova, popravený ve Lvově, nebo Josef Müller a Antonín Grmela, oběšení ve Wadowicích.

V květnu 1916 byl založen 2. československý střelecký pluk a stále se hlásili další dobrovolníci z řad ruských Čechů i z českých i slovenských válečných zajatců. Mohla tak vzniknout Československá střelecká brigáda, i když její jednotky operovaly až do června 1917 stále odděleně, rozčleněny v rámci ruských sborů a divizí. To už k brigádě patřil od dubna téhož roku nový, 3. československý střelecký pluk. Brigáda se jako celek soustředila až koncem června 1917, teprve krátce před bitvou u Zborova.

Mezitím demokratická revoluce v únoru 1917 smetla cara a s ním i ty předáky českého carofilského hnutí v Rusku včetně poslance Düricha, kteří dosud sázeli na monarchii s králem z rodu Romanovců na českém trůně. Většina Čechů a Slováků přijala ruskou revoluci pozitivně. Zdálo se, že formování československých legií bude nyní pokračovat zrychleným tempem. Do Petrohradu přijel 16. května 1917 i T. G. Masaryk, aby o těchto otázkách jednal s představiteli nové ruské moci. Předseda demokratické ruské Prozatímní vlády Kerenskij však zatím neprojevoval pro československý odboj o moc větší pochopení, než předtím carská vláda. A zástupci ruských armádních složek kladli doplňování československého vojska do cesty stále různé překážky.

Teprve vítězství československé brigády v bitvě u Zborova 2. července 1917, na němž se podílely také stovky legionářů z řad volyňských Čechů, definitivně prolomilo zeď nedorozumění. K bitvě došlo v rámci nové ofenzivy jihozápadní fronty pod velením generála Brusilova, zahájené 1. července. Těžiště útoku spočinulo na 4. finské divizi, na jejíž hlavní úder se měla následující den ve svém úseku vlevo od ní napojit i československá brigáda. Zatímco úder finské divize proti výšině Mogila uvázl v husté nepřátelské palbě,

jednotky brigády v nezdolném bojovém zápalu pronikaly jako ostrý klín nepřátelskými pozicemi. Během dvou hodin dobyly tři mohutné zákopové linie. Fronta byla jejich zásluhou prolomena na úseku širokém dvanáct a půl kilometru do hloubky zhruba pěti kilometru. Rakušané utrpěli těžké ztráty. Jen při bodákovém útoku na pozici Godov-Travotluky zajal 2. prapor 3. pluku 14 nepřátelských důstojníků a na 800 vojáků.

Protože k silám protivníka patřily v úseku také dva c. a k. větší pluky z českých zemí, docházelo během boje k nenadálým setkáním Čechů s Čechy. Smrtelně bledý mladý poručík, kterému obvažoval hlubokou střelnou ránu na noze dobrovolc Josef Mašín, obrátil k svému dobrodinci oči plné údivu. „Vy jste Češi?“ vypravil ze sebe s námahou. „Myslel jsem si, že nejste Rusové, ale jak to, že jste Češi?“ Jeden z vojáků 7. roty za vesnicí Travotluky v rakouských zákopech zajal svého syna. Další se sklonil k raněnému rakouskému vojákovi: „Ty seš strašně podobnej mýmu bratranci Hlavatýmu z Rokycan.“ Raněný Rakušan vyvalil oči: „Ale... to jsem já! Hlavatý Václav z Rokycan! A ty seš Josef? Z Dubna?“ Bratranci se dojatě objali. Až doposud si jen dopisovali a znali se pouze z fotografií.

Některé náhody byly tragické. Skupina vojáků podporučíka Švece brala do zajetí hlouček vojáků 75. jindřichohradeckého pluku, většinou Čechy. Jeden z nich se dal na útěk. Volali na něj: „Stůj, nic se ti nestane!“, ale on se nezastavil. Kdosi z našich vojáků po něm střelil. Uprchlík se zapotácel a padl na zem. Zřejmě mrtev. Střelec se k němu rozběhl a s hrůzou zjistil, že je to jeho syn.

Celková bilance zborovského vítězství byla impozantní: zajato 62 rakousko-uherských důstojníků a 3 150 vojáků, ukořistěno 15 děl a mnoho kulometů. Vlastní ztráty činily 185 mrtvých a na 800 raněných. Ruští velitelé, znechucení tehdejší úpadkem morálky bolševismem nakažených vojáků a rozkladem svých jednotek, byli uchvázeni hrdinstvím a bojovým elánem Čechoslováků. Vítězná československá brigáda obdržela telegram předsedy prozatímní vlády:

Útok 2. čs. střeleckého pluku u Zborova 2. července 1917

„Zborov ukázal celému světu sílu armády utvořené na demokratickém základě a prodchnuté pevnou vírou v ideál revoluce“. Předseda Československé národní rady T. G. Masaryk telegrafoval: „Dobrovolníci! V tomto okamžiku veliké vážnosti jak pro Rusko, tak i pro spojence jsme vzrušeni a dojati do hloubi duše vašim hrdinstvím. Jsme vám za to nesmírně vděční. Potomci husitů splnili a plní svoji povinnost ke svému národu, demokracii a lidstvu. Ať žije samostatná Čechie a Slovač! Sláva revoluci.“

Premiér Kerenskij okamžitě povolil nábor do československých legií mezi zajatci. Pod dojmem velkolepého vítězství československé brigády u Zborova příliv dobrovolníků ještě zesílil. V září vznikl 4. pluk Prokopa Velikého, který spolu s 1. plukem Jana Husi, 2. plukem Jiřího z Poděbrad a 3. plukem Jana Žižky tvořil 1. divizi, zvanou Husitská. Od července 1917 se formovaly již pluky 2. divize: 5. Pražský T. G. Masaryka v Borispolu, 6. Hanácký v Pirjatině, 7. Tatranský v Berezani a 8. Slezský v Baryševce. Do podzimu byl pohromadě čtyřicetitisícový armádní sbor, doplněný dvěma záložními pluky, technickými jednotkami, dělostřelectvem a jezdeckem.

Celková situace na frontě se ale v souvislosti s rozvratem ruské armády vyvíjela pro Rusko nepříznivě. Kerenského ofenziva se po úspěšném začátku už na sklonku července 1917 zhroutila v chaosu, který panoval na ruské straně fronty v důsledku protiválečné i protivládní agitace bolševiků, socialistických revolucionářů a anarchistů. Demoralizovaná ruská armáda opouštěla houfně zákopy, vojáci si brali, co se jim hodilo, vykrádali plukovní pokladny, někdy dokonce vraždili své velitele a rozcházeli se a rozjížděli do svých domovů v přesvědčení, že válka končí a doma se bude rozdělovat statkářská půda. Německé a rakousko-uherské jednotky měly poměrně volnou cestu k postupu do nitra Ruska.

Na podzim 1917 zemi zmítanou chaosem a anarchií zachvátila bolševická revoluce. Sedmého listopadu propukla v Petrohradu, brzy nato zvítězila v Moskvě a šířila se Ruskem jako stepní požár. Masaryk přísně nabádal československé vojenské jednotky, aby se důsledně vyhýbaly jakémukoli zasahování do vnitřních ruských záležitostí. Ještě před listopadovým bolševickým převratem na schůzi odbočky Československé národní rady v Petrohradě prohlásil: „My se nesmíme míchat do poměrů, částečně se však míchat musíme. My máme na Volyni naše Čechy, kteří jsou postaveni před ukrajinskou otázkou.“ Když skupina československých komunistů rozvinula agitaci, aby se československé vojsko stalo součástí ruské revoluční armády, Masaryk trval na neutralitě. Někteří dobrovolníci se dali zlákat k odchodu do rudých gard, ale naprostá většina zůstala věrná Masarykovi, který tehdy odmítl nabízené členství v tak zvané Československé revoluční radě, snažící se převzít vedení odboje.

Bolševici na Ukrajině československé vojsko respektovali. Mezi velitelským revolučním vojskem a velením legií byla uzavřena celá řada úmluv o neutralitě. Situace se pro československé legie nicméně začala vyvíjet nepříznivě. Bojová činnost na frontě ustala. Leninova vláda již od prosince jednala s Německem a Rakouskem v Brestu Litevském o míru, jehož uzavření perspektivně znamenalo pro čes-

koslovenský odboj v Rusku ztrátu možnosti pokračovat ve svém boji za svobodu a samostatnost Československa. Masaryk proto vyjednal s francouzskou vládou, aby československé vojsko bylo prohlášeno za součást francouzské armády a přesunuto na západní frontu. Od sovětských orgánů na Ukrajině nežádal nic jiného než povolení volného odchodu. V Moskvě získal souhlas s přesunem vojsk po sibiřské magistrále do Vladivostoku, odkud mělo pokračovat v cestě do Francie po moři. Pro volyňské Čechy, pokud je válka a revoluce nepřipravily o zdejší domov a nerozhodli se v důsledku toho k návratu s legiemi do budoucího Československa, to znamenalo loučení se svými jednotkami. Mnozí odjížděli domů k rodinám, které se většinou nacházely ve svízelných podmínkách: ztratily majetek a přežívaly ve víru revolučních zmatků a násilností. Jako vyhnanci žili obyvatelé Českého Malína a Knerut na Dubensku, Moskovštiny, Stromovky, Krupé, Hranice, Libánovky, Teremna a Miluše.

Jaroslav Vaculík ve svých *Dějínách volyňských Čechů* píše: „Bolševický převrat, separátní mír Ukrajiny a Ruska s Německem a Rakousko-Uherskem v únoru a březnu 1918 v Brestu Litevském a odchod legií z Ukrajiny do vnitřního Ruska vedly k návratu části volyňských legionářů domů. Mnozí odešli z legií již po Zborovu, kdy se po dovolené nevrátili ke svým jednotkám, někteří odešli poté, kdy bylo oznámeno, že legie odjíždějí do Francie. Ti byli po dvou měsících nepřítomnosti vyškrtnuti. Jiní zůstali v legiích a zúčastnili se v březnu 1918 čtyřdenních bojů s Němci u Bachmače. Pokud sloužili v legiích v den vzniku československého státu 28. října 1918, měli nárok na přiznání charakteru legionáře. Do vlasti odjelo s legiemi 62 volyňských Čechů a 11 z nich sloužilo nadále v československé armádě.“

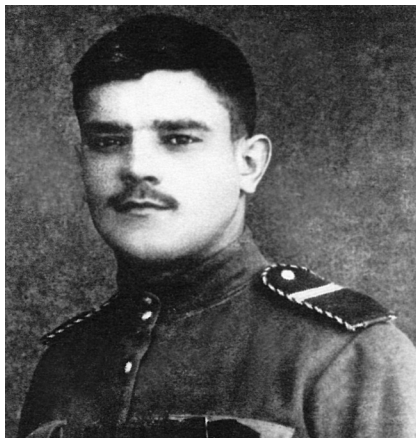
Celkem se v rámci československých dobrovolnických vojenských jednotek v Rusku zapojilo do zahraničního odboje 1584 volyňských Čechů včetně 244 dobrovolců České družiny. Jejich životní příběhy jsou jímavým dokladem uvědomělého a odhodlaně oběta-

vého vlastenectví. Pozastavme se s úctou a vděkem u tří z nich, jejichž osudy zaznamenal Jiří Hofman.

Jan Novák (nar. 27. 1. 1897 v Rovnu, zemřel 1996 v Hammendsville, Austrálie). Vstoupil jako osmnáctiletý student dobrovolně do České družiny v květnu 1915 v Kyjevě. V prosinci toho roku se jako rozvědčík zúčastnil bojů u Baranovičů. V únoru 1916 při průzkumné akci utrpěl zranění obličeje. Po vyléčení se vrátil ke své jednotce, získal vysoká ruská vyznamenání – Medaili sv. Jiří a později Kříž sv. Jiří, který mu připjal na hrud' velkokníže Nikolaj Nikolajevič za přítomnosti cara při slavnostní přehlídce v Nesvěži. Následovaly další hrdinské činy oceněné ruskými i československými vyznamenáními, a to za bitvu u Zborova a statečnost během ústupových bojů. Po absolvování vojenského učiliště byl jmenován důstojníkem a sloužil u 5. roty 2. pluku. Jako jeden z mála Volyňanů se v roce 1918 nevrátil domů a zúčastnil se sibiřské anabaze. V hodnosti poručíka plnil úkoly velitele štábního vlaku francouzského generála M. Janina. Za vzorný výkon služby byl vyznamenán vysokými francouzskými řády.

Do Československa přijel s legiemi 20. května 1920 a zůstal v armádě jako důstojník z povolání. Nacistická okupace ho zastihla jako velitele pluku v Berouně. V květnu 1945 se aktivně zapojil do povstání. Poté velel pluku, který několik měsíců v Chodově u Karlových Varů chránil majetek a zajišťoval bezpečnost tehdy ještě nečetných českých přistěhovalců proti útokům nacistických záškodníků. V roce 1946 byl v hodnosti plukovníka jmenován zemským velitelem SNB v Ostravě. Po únorovém puči KSČ uprchl v roce 1949 do zahraničí. Usadil se v Austrálii, kde se uplatnil ve veřejném životě. Za „neúnavnou práci pro dobro a rozvoj Austrálie“ mu v roce 1987 britská královna u příležitosti jeho devadesátých narozenin udělila Řád britského impéria. Nezapomněla na něj ani stará vlast. V roce 1996 mu prezident České republiky u příležitosti své státní návštěvy Austrálie udělil Medaili Za hrdinství.

Českovolyňský hrdina
Theodor Vígner
z Malína,
nositel tří svatojiřských
křížů

Jiří Hofman dodává: „Vždy, i v Austrálii, se hlásil ke svému češství a k volyňskému původu. Po mnoho let byl předsedou zahraniční sekce Československé obce legionářské pro oblast Jižního Pacifiku. V roce 1991 se jako jeden z prvních přihlásil ve svých 94 letech za člena Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel a hospodáře Sdružení překvapil tím, že členský příspěvek předplatil na pět let dopředu. Velmi nabádatavě zní věta jednoho z posledních dopisů, který poslal tajemníkovi-matrikáři Sdružení: „hledejme ve Sdružení to, co nás spojuje navzdory tomu, že rozdělovat by nás mohlo mnohé“.

Teodor Vígner (narozen 28. ledna 1894 v Českém Malíně, zemřel 31. ledna 1974 v Liberci). Jeho předek byl jedním ze zakladatelů mučednické obce Český Malín. Dvanáctého září 1914 vstoupil v Kyjevě dobrovolně do České družiny. Záhy odjel s touto jednotkou na frontu, kde vynikl při plnění bojových úkolů jako rozvědčík. Brzy se stal velitelem průzkumné skupiny, s níž vyrážel k úspěšným průzkumným akcím hluboko za frontovou linii. V Haliči například v roce 1915 pronikl se svou skupinou rozvědčíků až do nepřátelských zákopů, zjistili jejich rozmístění, hustotu jejich obsazení, nakonec ještě obdarovali rakouské vojáky cukrovinkami a v pořádku se vrátili do svého postavení. Následující noc zavedli stejnou

cestou do rakouských obranných linií početnou ruskou jednotku, jejíž objevení přimělo Rakušany k hromadnému odchodu do zajetí. Za zdařilé průzkumné akce a udatnost při jejich uskutečňování byl vyznamenán postupně Medailí sv. Jiří IV., III., a II. stupně a nakonec navržen na udělení zlatého Svatojiršského kříže I. třídy. V roce 1915 utrpěl vážné zranění. Po vyléčení se vrátil k své jednotce, s níž v roce 1916 přešel do nově vytvořeného 1. čs. střeleckého pluku. V roce 1918 před zahájením sibiřské anabáze požádal jako většina volyňských Čechů o uvolnění z armády. Jeho žádosti bylo 20. února vyhověno. Rozjel se za rodiči, kteří jako uprchlíci z Rakušany násilně vystěhovaného Českého Malína žili přechodně v Žitomiru.

Po připojení západní Volyně k Polsku se usadil v Lucku. Vynikal nezištnou aktivitou v záležitostech všestranného rozvoje české Volyně. Byl jedním ze zakladatelů České mati školské, pro niž bezplatně pracoval až do její likvidace v roce 1939. Kromě toho zastával funkci předsedy celovolyňského Svazu malých rolníků. Po připojení západní Volyně k Ukrajinské SSR byl postižen zestátněním své firmy. Zastával poté místo účetního vodohospodářské správy města Lucka. Jako bývalý podnikatel neskrývající nesouhlas s komunistickými idejemi se ocitl pod trvalým dohledem NKVD a byl podrobován častým nočním výslechům, až posléze byl jako odpůrce režimu uvězněn. V roce 1941 po německém útoku, když byla budova věznice pobořena při německém náletu, se část vězňů osvobodila a pomohla utéci i ostatním. Vězeňské strážce se rozutekly i se sadistickou enkavédistkou Špilkovou, organizátorkou povraždění několika stovek vězňů, které už sovětsí bezpečáci nestačili před příchodem Němců evakuovat. V době nacistické okupace se Teodor Vígner vrátil do práce na vodohospodářské správě.

Po opětném obsazení Lucku Rudou armádou se ihned dobrovolně hlásil do československého vojska v SSSR. Odvodní komise v Rovnu je však pro vážnou nemoc nemohla přijmout, takže se musel s těžkým srdcem vrátit k úřednickému stolu na vodohospo-

dářské správě. Jakmile se začala organizovat reemigrace, pomáhal přípravné komisi s pořizováním potřebné dokumentace. Sám se rovněž přihlásil k přesídlení do Československa bez majetku, který mu sovětská vláda zestátnila a na odškodné nepomýšlela. Usadil se s rodinou v Liberci. Zaměstnán byl jako účetní v libereckém podniku KOVO. Jako na slovo vzatý znalec příležitostně také zastupoval podnik u soudu při majtkových sporech. Nakonec pracoval jako archivář. Svědomitost a kvalita práce mu získaly u vedení podniku takovou vážnost a oblibu, že ho dlouhá léta zaměstnávali jako důchodce na smluvním základě. Byl agilním členem Svazu Čechů z Volyně, Československé obce legionářské i Svazu protifašistických bojovníků.

Josef Killer (narozen 27. října 1893 v Mstěšíně Českém, zemřel 27. října 1951 v Praze). Do České družiny vstoupil jako dobrovolník 30. srpna 1914 v Kyjevě a jako všichni starodružiníci se již od podzimu toho roku účastnil bojové činnosti na frontě jako rozvědčík. Za udatnost a dosažené úspěchy byl vyznamenán postupně svatojiřskými kříži IV., III., II. i I. třídy, takže dosáhl titulu „polnyj georgijevskij kavaler“. K těmto vysokým ruským vyznamenáním přibyl

*Josef Prýmek z Knerut,
příslušník České družiny,
nositel dvou
svatojiřských křížů*

později i Československý válečný kříž. V jednom z četných bojů, kterými prošel, byl vážně raněn do ruky. K své jednotce se vrátil v době, kdy už byla součástí nově zformovaného 1. pluku. V hodnosti šikovatele byl zařazen k spojařům jako telegrafista. Roku 1918, kdy legionářské divize nastupovaly dalekou cestu přes Sibiř do vlasti a volyňští Češi se většinou vraceli do svých domovů, se Killer se rozhodl odjet do Československa. Na historické půdě staré vlasti stanul v květnu roku 1920, kdy nově zrozená republika prožívala těžké chvíle sociálního neklidu i zápasů o územní celistvost.

Killer zůstal v armádě s čestným přidělením k Hradní strážci. Z rodinných důvodů však po čase požádal o propuštění a odjel domů na Volyň.

Ve svém rodném Mstěšíně se znovu začal věnovat svému řemeslu, sedlařině. Zároveň tu uplatnil své široce rozvinuté kulturní vlohy. Působil ve všech vzdělávacích a kulturních spolcích včetně místní kapely. Zprostředkovával kulturní kontakty s Československem, odkud objednával časopisy, knihy i noty. Kromě toho byl v obci i předsedou rolnického sdružení usilujícího o povznesení zemědělského hospodaření. V roce 1944 se ve svých jedenapadesáti letech přihlásil dobrovolně do československého vojska v SSSR. Po skončení války setrval v mimořádné službě opět u Hradní strážce až do 16. listopadu 1945, kdy byl pro nemoc demobilizován. Po uzdravení pracoval na ministerstvu národní obrany jako občanský zaměstnanec až do své smrti.

Na třech příbězích volyňských Čechů – legionářů lze ukázat rozmanitost a složitost jejich životních příběhů. Každý byl jiný a rozhodně nelehký, ale zároveň měl i všem společný, shodný základ jejich smýšlení a rozhodování: české vlastenectví a oddanost staré vlasti i odhodlanost k činům v její prospěch. V líčení jejich zážitků jsme ovšem předběhli čas a nahlédli do daleké budoucnosti. Vracíme se zpět do doby vzrušených dějů probíhající světové války a ruské bolševické revoluce.

Komu bude patřit Volyň?

Ze čtyř center tehdejší více než padesátitisícové české emigrace v Rusku, petrohradského, moskevského, kyjevského a varšavského, se volyňští Češi hlásili ke kyjevskému. Kyjev, hlavní město Jihozápadního kraje a sídlo vyšších škol, byl také domovem početné české menšiny, kterou tvořili podnikatelé, intelektuálové, řemeslníci a dělníci. Působil tu i významný Dobročinný a vzdělávací spolek J. A. Komenského, pečující o zachování národního uvědomění Čechů.

Na III. sjezdu Svazu československých spolků, konaném v Kyjevě za účasti 95 delegátů československého vojska a 129 českých a slovenských zajatců, bylo jednomyslně deklarováno podřízení Svazu odbočce masarykovské Československé národní rady v Rusku.

Po bolševickém převratu na většině území Ukrajiny převzala moc Ukrajinská centrální rada, ustavená již v březnu roku 1917 jako orgán socialistických stran. Sedmého listopadu vyhlásila vznik Ukrajinské lidové republiky, spojené ve federativním svazku s Ruskem. Okamžitě přikročila ke konfiskaci rozsáhlého pozemkového majetku s příslibem bezplatných přidělů půdy rolníkům. Politicky zagitované rolnictvo však nemínilo čekat na úřední přiděly a začalo svévolně půdu zabírat. Svaz československých spolků vzhledem k zvláštní situaci české Volyně požádal ještě v listopadu Centrální radu o ochranu pozemkového vlastnictví českých rolníků. Jednáním se dosáhlo povolení pozemkového vlastnictví českým rolníkům do 50 děsjatin (54, 6 hektarů). Konfiskací byli ovšem postiženi tři největší volyňští pozemkoví vlastníci, dr. Vondrák, advokát JUDr. Novotný a Václav Klich, který byl majitelem velkostatku v novohradvolyňském újezdu.

Dvaadvacátého ledna 1918 Centrální rada vyhlásila úplnou samostatnost Ukrajiny a o dva dny později vydala zákon o zavedení

národnostně personální autonomie národnostních menšin. Rozumělo se tím jejich právo na samostatné rozhodování o svých národních záležitostech, otázkách vnitřní správy, osvěty, národního hospodářství, veřejných prací, zemědělství i financí. Všichni Češi a Slováci na Ukrajině měli tvořit Československý národní svaz na Ukrajině. Jeho nejvyšším správním orgánem se mělo stát nejprve Ústavodárné a poté Národní shromáždění. Funkci výkonného orgánu tohoto svazu měla zastávat Národní rada Čechů a Slováků na Ukrajině, složená z předsedy, jeho náměstka a osmi členů. Litera zákona byla v plné shodě s Masarykovou odbočkou Československé národní rady. Již před jeho vydáním Národní rada ustavila komisi pro vypracování projektu československé samosprávy na Ukrajině. Vláda Ukrajinské lidové republiky uznala Československou národní radu v Paříži i její ruskou odbočku, která pověřila Svaz spolků zastupováním zájmů všech Čechů a Slováků na Ukrajině, ovšem ve shodě se zákony Ukrajinské lidové republiky.

V neklidných, revolucí rozjitřených časech propukly v polovině ledna 1918 v Kyjevě pouliční boje mezi silami Ukrajinské centrální vlády a bolševickými povstalci, převážně dělníky ze závodu Arsenal, kteří se chtěli zmocnit Kyjeva. Vláda proti nim nasadila oddíly Hajdamáckého koše Svobodné Ukrajiny, zorganizované a vedené Semjonem Petljurou, a oddíly Střelců sičových pod velením plukovníka R. Sušky. Vtrhly do Kyjeva v kritické chvíli, když povstalci již obklíčili město a chystali se je dobýt ještě před příchodem početných jednotek Rudé armády, které se blížily ke Kyjevu. Ataman Petljura důrazným úderem zahnal bolševiky za Dněpr. Když se opevnili v objektech závodu Arsenal, nechal je ostřelovat dělostřelectvem. Ráznou ztečí byl poté odpor povstalců zlikvidován. Na tisíc jich v boji padlo nebo bylo po boji zastřeleno. Centrální ukrajinská rada po těchto událostech opustila Kyjev, neboť neměla dost sil, aby ho ubránila proti přicházejícím jednotkám Rudé armády. Hledala oporu u Němců.

Pátého února 1918 s nimi uzavřela dohodu o vzájemné pomoci. Německé velení se zavázalo, že podpoří Ukrajince v boji za samostatnost a pomůže v zemi obnovit a udržet pořádek. Centrální rada naproti tomu nabídla zajištění dodávek zemědělských produktů, zejména obilí. Již v den uzavření dohody vstoupila německá vojska do Lucka a záhy okupovala celou oblast včetně Českého Malína, v němž se v té době, kromě několika navrátilších se Čechů, hromadně zabýdlovali i ukrajinští navrátilci, jejichž chalupy v sousední obci byly zbořeny nebo spáleny. Němci vydali provolání k obyvatelstvu, že německé vojsko přichází nikoli jako nepřítel, ale za účelem zjednání pořádku v zemi a zajištění ochrany obyvatelstva.

Ve snaze splnit slib o uzavření separátního míru překročila sovětská vláda po převzetí moci k jednání s představiteli Německa a Rakousko-Uherska v Brestu Litevském. Zdálo se, že všechno půjde hladce. Delegace vedená A. A. Ioffem již 2. prosince 1917 podepsala příměří do 1. ledna 1918. Začalo další vyjednávání. Sovětské delegaci přijel na pomoc Kameněv s několika dalšími bolševiky a levými esery. Němci však začali sovětské vyjednavče vydírat. Věděli, že ruská armáda je v rozkladu a fronta se hroutí, a tak sovětské delegáty nutili ke značným územním ústupkům.

V ústředním výboru tak zvaní leví komunisté Bucharin, Bubnov, Preobraženskij, Pjatakov, Radek, Osinski a Lomov vystoupili s názorem, že nelze obhájit revoluci v kapitalistickém obklíčení, a žádali, aby se pokračováním ve válce dosáhlo povzbuzení proletariátu v zahraničí a podnícení revolučního hnutí v Německu a v Evropě. Tyto názory nabývaly na převaze. Lenin však soudil, že je nutno podepsat mír za všech okolností, neboť jinak hrozí, že obyvatelstvo vyčerpané válkou novou sovětskou vládu svrhne. Do Brestu Litevského byl k jednání vyslán Trockij. Ten však zatím při jednání s Němci a Rakušany zkoušel podivnou taktiku: zastavit jednostranně válku, ale nepodepsat mír. Osmnáctého února 1918 po debatě k dílčím otázkám náhle přerušil rozhovory a vydal prohlášení, že vláda